

**TÜRKÇE'DE YAYINLANMIŞ SOSYOLOJİYE GİRİŞ
KİTAPLARI HAKKINDA BİBLİYOGRAFİK BİR
DEĞERLENDİRME**

**A BIBLIOGRAPHIC EVALUATION OF INTRODUCTIONS TO
SOCIOLOGY BOOKS IN TURKISH**

Yrd. Doç. Dr. Yücel Bulut

İstanbul Üniv. Edebiyat Fak. Sosyoloji Böl.

Özet: Bu çalışmada sosyoloji eğitiminin en önemli araçlarından birisi olan sosyolojiye giriş ders kitaplarının bibliyografik bir değerlendirmesi amaçlanmıştır. Tespit edilebilen ve incelenebilen eserler, yazarların soyadları baz alınarak alfabetik olarak sıralanmış ve her birisi, muhtevaları, eserlere hakim olan yaklaşım biçimleri, kurguları, üslup ve dil özellikleri bakımından değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Sosyoloji, Sosyolojiye Giriş, Ders Kitapları, Ziya Gökalp, Baykan Sezer.

Abstract: This study aims to produce a bibliographic evaluation of Introduction to Sociology course books, among the most important tools of sociological education. Course books that could be identified and studied have been indexed according to the surnames of their authors and each has been assessed according to content, approach, structure, style and aspects of language.

Key Words: Sociology, Introduction to Sociology, Text Books, Ziya Gökalp, Baykan Sezer.

I

Eğitim sisteminin en önemli unsurlarından birisini, hiç şüphesiz, ders kitapları oluşturur. Son yıllarda özellikle orta öğretim ders kitaplarına yönelik artan bir ilgi gözleniyor. Konu üzerine kaleme alınmış telif ve tercüme eserlerin veya ders kitapları hakkında yapılmış yüksek lisans ve doktora tezlerinin sayısındaki artış, özellikle İkinci Savaş sonrasında UNESCO kaynaklı olarak başlatılan ve araştırma projeleri, fonlar ve toplantılarla da desteklenen uluslar arası nitelikli bu çalışmaların ülkemizde de yankı bulduğunu gösteriyor.

Bu çalışmaların, yukarıda da değinildiği üzere, büyük ölçüde, orta öğretim kısmıyla sınırlı kaldığı gözleniyor. Özellikle de yabancı dil eğitimi ve tarih ders kitapları üzerine bir yoğunlaşma dikkati çekiyor. Yükseköğrenim düzeyindeki ders kitapları üzerine yapılmış çalışmalar yok mesabesinde kalırken, ilk, orta ve liselerde okutulan sosyal bilgiler ve sosyoloji ders kitaplarına ilişkin yapılan çalışmaların toplam sayısı da iki elin parmaklarını ancak geçebilecek durumda. Yapılan akademik çalışmaların yüksek lisans tezi düzeyiyle sınırlı kaldığını da belirtelim.

Nuri Doğan'ın *Ders Kitapları ve Sosyalleşme (1876-1918)* (İstanbul: Bağlam Yay., 1994) başlıklı kitabı, Latife Çimen'in "1923'ten Günümüze Lise Sosyoloji Ders Kitapları ve Sosyalleştirme Rollerini" (İstanbul: Marmara Üniversitesi Ortadođu ve İslam Ülkeleri Enstitüsü, 1997) ve Mehmet Anık'ın "Eđitimde Yenileşme ve Türkiye'de Lise Sosyoloji Ders Kitapları" (İstanbul: İÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı, 2005) başlıklı yüksek lisans çalışmaları; ülkemizde sosyoloji alanındaki ders kitaplarına yönelik sınırlı sayıdaki araştırmalardandır. Yüksek öğretimde sosyoloji alanında kullanılmış veya kullanılmakta olan ders kitaplarını konu edinen iki yüksek lisans çalışması mevcuttur: (1) Hüseyin Arslantürk, "Türk Sosyoloji Tarihinde Mehmet İzzet ve 'Yeni İctimaiyat Dersleri' Adlı Eserinin Sosyolojik Değerlendirmesi", İstanbul: Marmara Üniversitesi Ortadođu ve İslam Ülkeleri Enstitüsü Sosyoloji ve Antropoloji Anabilim Dalı, 1999; (2) Bekir Balkız, "Sosyolojide Pozitivist Yöntem Anlayışı ve Türkiye'deki Etkisi (Sosyoloji Elkitapları Üzerinde Yöntembilimsel Bir İnceleme)", İzmir: Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı, 2003.

Türkiye'deki tarihi 100 yılı aşan bir disiplinin temel araçlarına ilişkin çalışmaların gerek muhteva ve gerekse de sayı itibariyle sınırlılığı, elbette, Türk sosyolojisinin kendisi üzerine yeterince düşünmediği gibi bir gerçeği önümüze koyuyor. Bu sınırlılık ve ihmalin ortaya çıkışında, Türk sosyolojisinin yüzünün –uzun geçmişine karşın– dışarıya dönük oluşunun önemli bir payı olsa gerektir.

Fakat konumuz açısından bu ihmalin, bugün konuyla ilgili araştırma yapmak isteyenler için ciddi bir zorluk doğurduğu da aşikârdır. Her şeyden önce, elimizde Türkçe'de yayınlanmış –telif veya tercüme- sosyolojiye giriş kitaplarının tam bir listesi mevcut değil. Eski harflerle yazılmış eserler konusunda ise neredeyse bütünüyle cahiliz.¹ Türkiye'deki yayın piyasasının durumunu bilenler, günümüzde yayınlanan sosyolojiye giriş kitaplarından zamanında ve yeterince haberdar olamadığımız tarzı bir tespitte de hak vereceklerdir sanıyorum. İkinci olarak, bir 'sosyolojiye giriş kitabı nasıl yazılmalıdır' tarzında bir kılavuz metnimiz yok. (Bu durum, aynı zamanda, diğer pek çok alanda olduğu gibi, sosyoloji alanında da ulusal anlamda ortak bir akla sahip olmadığımız gerçeğiyle de doğrudan alakalıdır.) Dolayısıyla mevcut çalışmaları değerlendirmek isteyen birisi gerek üslup, gerek gelenek ve gerekse de yöntem açısından kendi yolunu/ tarzını kendisi oluşturmak zorunda.

Bu çalışmada Türkçe'de yayınlanmış sosyolojiye giriş nitelikli telif veya tercüme kitapların bibliyografik bir değerlendirmesini yapmayı amaçladık. Mümkün olduğunca –eski alfabeye kaleme alınmışlar dâhil- bütün eserlere ulaşmaya gayret ettik. Ancak bütün gayretlerimize rağmen künyesine ulaşmakla birlikte henüz inceleme imkânı bulamadığımız eserler bulunuyor.² Künye bilgilerine dahi ulaşamadığımız ve dolayısıyla meçhulümüz kalmış eserlerin

1 Mahmut Tezcan'ın hazırlamış olduğu *Türk Sosyoloji Bibliyografyası, 1928-1968* (Ankara: AÜ Eğitim Fakültesi Yay., 1969) bu konuda başvurabileceğimiz tek kaynak olma özelliğini hala koruyor. Ancak gerek bibliyografyanın yayınlandığı 1969 sonrasında ve gerekse de bu çalışmanın kendisine konu olarak aldığı dönemin öncesinde –özellikle de, Arap alfabesiyle- yayınlanmış eserlerin bilgisine ulaşmada bir zorluk araştırmacıları bekliyor. Bu çalışmada künyelerini vereceğimiz ve tanıtp değerlendirmeye çalışacağımız eserler, bir anlamda, Tezcan'ın bibliyografyasına katkı olarak da değerlendirilmelidir.

2 Mesela birkaç tanesi şöyledir: R. König, *Günümüz Sosyolojisi*, çev. Battal İnandı, İzmir: Akademi Kitabevi, 1994; Ö. Sayın, *Sosyolojiye Giriş*, İzmir: Üniversite Kitapları, 1994; Hamide Topçuoğlu, *Genel Sosyoloji, Ders Notları, 1967-1968 Ders Yılı*, Ankara: AÜ Eğitim Fakültesi Öğrenci Derneği Yay., 1968 (çoğaltma).

olması da ihtimal dâhilindedir. Yapılacak yeni çalışmalarla bu eksikliklerin giderilmesinin hem bizim, hem de alan için son derece önemli bir katkı olacağından şüphe yoktur.

II

Osmanlı aydınlarının XIX. Yüzyılın son çeyreğinde başlayan sosyolojiye ilgileri, başlangıçta çeşitli dergilerde Avrupalı sosyal bilim düşünürlerinden ve düşüncelerinden Osmanlı kamuoyunu haberdar etme şeklinde tezahür etmişti. Bu bağlamda *Ulum-u İktisadiye ve İctimaiye* (1908) mecmuasında Ahmet Suayp, Bedii Nuri gibi isimlerin yazıları hatırlanabilir.

Sonraki tarihlerde müstakil kitap tercüme ve telif etmek suretiyle daha kapsamlı bir ilgi göze çarpmaktadır. Emile Bouglé'nin *Qu'est-ce que la Sociologie* başlıklı çalışmasının Mustafa Suphi tarafından *İlm-i İctimaa Nedir?* (1328/1912) adıyla tercüme edilip yayınlanması bu meyanda sözü edilecek ilk çalışmalardandır. Sonrasında gerek doğrudan sosyolojinin ne olduğuna ve gerekse de sosyolojinin inceleme alanına giren belli sosyolojik konulara, sosyolojik düşünmeye ilişkin çalışmalar gerek telif ve gerekse de tercüme edilerek yayınlanma yoluna gidilmiştir. Dr. Ethem Necdet'in *Tekâmül ve Kanunları* (1913), Edmund Demolins'ten yapılan *Anglo-Saksonların Esbab-ı Faikiyeti Nedir?* (çev. A. Fuad ve A. Naci, 1330/1914) gibi çalışmalar bu türden eserlerdendir.

Türk sosyolojisinin ilk andan itibaren 'devletin bekası' problemiyle alakalı bir çözüm ve 'batılılaşma' siyasetinin bir parçası olarak gündeme gelişi ve ilk sosyologlarımızın aynı zamanda siyasal hareketler içerisinde önemli konumlarda yer almış olmaları vb. sebepler siyasal hayatımızdaki hareketliliğe paralel olarak gerek makale ve gerekse de kitap hacminde telif ve tercüme eserlerin sayısındaki artışı beslemiştir. Buna sosyoloji derslerinin eğitim kurumlarının müfredatlarına girmeye başlaması da bir ivme kazandırmıştır. Ziya Gökalp tarafından 1912'de Selanik'te İttihat ve Terakki lisesinde sosyoloji derslerinin verilmeye başlanması, ardından 1914'de İstanbul Darülfünun'da sosyolojinin bağımsız bir kürsü haline gelmesi söz konusu sürecin başlangıcını teşkil eder. Her ne kadar Ziya Gökalp'in mütareke yıllarında İngiliz işgalindeki İstanbul'dan Malta'ya sürgüne gönderilmesi ve sonrasında, 1924 gibi erken bir

tarihte, ölmesi bu eğitim sürecini etkilemişse de, Türk sosyolojisinin gelişimi 1930'ların ikinci yarısına kadar Darülfünun ve -1933 üniversite reformu sonrasında da- İstanbul Üniversitesi'ndeki kürsü üzerinden gerçekleşmiştir.

1930'ların ikinci yarısında AÜ DTCTF'nde Felsefe Kürsüsü'ne bağlı olarak Behice Boran'ın başkanlığında Niyazi Berkes, Pertev Naili Boratav, Muzaffer Şerif Başoğlu, Medihe Berkes gibi hocalarla yeni bir sosyoloji anlayışının Türkiye'ye geldiğini görüyoruz. 1940'ların ortalarından itibaren başlayan bu kürsünün kapatılması neticesinde, Türk sosyolojisinin 1960'ların başına kadar eğitim kurumlarındaki gelişimi yine İstanbul Üniversitesi ağırlıklı olarak gerçekleşmiştir. Mülkiye Mektebi gibi farklı eğitim kurumlarında sosyolojiden bahis olunmasına ve sosyoloji dersleri verilmesine rağmen, bağımsız ve kapsamlı sosyoloji eğitimi yine İstanbul Üniversitesi'ne kalmıştır. 1950'lerin sonundan itibaren TODAİE ve DPT'nin kurulması, ardından ODTÜ'nün akademik faaliyete başlaması ile birlikte Türkiye'de İstanbul Üniversitesi sosyoloji geleneğinin dışında yeni ve farklı bir sosyoloji geleneği köklü bir biçimde kurulmaya başlanır.

Türk sosyolojisinin akademik kurumlardaki seviyesi, özellikle de başlangıçta, okutulacak kitap konusunda ciddi bir ihtiyacı da ortaya koydu.³ Bu ihtiyaç ya tercüme yoluyla ya da telif yazmak suretiyle giderilmeye gayret edildi. Sosyoloji alanında yayınlanan kitapların çoğunluğunun dersler dikkate alınarak kaleme alındığı ve hatta ezici bir çoğunluğunun ders notlarının kitaplaştırılmış hali oluşu, bu ihtiyaç dikkate alındığında hiç de anlamsız değildir. Sosyolojinin gerek liselerde ders olarak okutulması ve gerekse de üniversite düzeyinde sosyoloji derslerinin verildiği akademik kurumların sayısının artması, sosyolojiye başlangıç düzeyinde el kitabı ihtiyacını ve bu ihtiyacı gidermeye yönelik çabaları da artırdı. Konumuz açısından bakıldığında da, "Sosyolojiye Giriş" nitelikli kitaplarımızın genel özelliklerini de, bu özel konjonktür belirlemiş gözüküyor. (Tercüme faaliyetleri açısından bakıldığında,

³ Bu ihtiyacın yalnızca o dönemle sınırlı kalmadığı, Aytül Kasapoğlu'nun yapmış olduğu bir araştırma ile ortaya konmuştur. Kasapoğlu'nun yapmış olduğu araştırmaya göre, 1990'lar Türkiye'sinde Türkçe sosyoloji eğitiminin en büyük problemlerinden birisini hala "öğrencilere okutulacak materyal ihtiyacı" oluşturuyor. Bkz. M. Aytül Kasapoğlu, *Yüksek Öğretimde Sosyoloji Eğitiminin Sorunları*, Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1991, s. 58.

yalnızca belli akademik disiplinler için değil, temel ideolojik akımlar için de benzer bir *bilgi açığını giderme* ihtiyacının bulunduğu söylenebilir.) Türkiye’de yeni yeni kimlik bulmaya çalışan ideolojiler ve akademik disiplinler, karşılaştıkları bu eksikliği gidermek için başlangıçta tercüme faaliyetlerine büyük önem verdiler. Düşünce hayatımızın belli bir döneminde karşımıza çıkan ‘telif tarzında tercümelerin’ çokluğu da bu ihtiyaçla alakalı olsa gerek.

III

Sosyolojinin tanımı, konusu, hangi yöntem veya yöntemlerle toplumsal olayları incelemeye yöneldiği, alt dalları ve toplumsal hayatın değişik veçhelerini hangi kavramlar aracılığıyla incelediği gibi hususlarda hem özelde sosyoloji ve genelde tüm üniversite öğrencilerini, hem de genel okuyucuyu bilgilendirici mahiyette başlangıç düzeyinde pek çok sosyolojiye giriş kitabı kaleme alındı. Aşağıda bu kitapların hem yazarların soyadlarına göre alfabetik bir listesini vereceğiz, hem de kitaplar hakkında kısa bazı değerlendirmelerde bulunacağız.

Arı, Oğuz, *Sosyoloji: Ders Notları*, 1976, İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, 60 s.

Oldukça küçük hacimli olan bu teksir metin, Boğaziçi Üniversitesi Sosyoloji Bölümü’nde Sosyolojiye Giriş dersi için hazırlanan okuma metinlerine *yardımcı* olması amacıyla kaleme alınmıştır.

Çalışmanın amacı, “Önsöz”de “Sömestre içinde ele alınacak konuların bir bölümü ders notlarında içerilmektedir ve bu konularla ilgili olarak Türkiye ile ilgili bilgi verilmeye çalışılmıştır. Ele alınan konular, ders kitabında işlenmektedir; notlar, genellikle, ek bir uygulama denemesi görünümündedir.” (s. 1) denilerek ortaya konulmakta ve gelecekte notların daha da geliştirilmeye çalışılacağından söz edilmektedir.

Çalışma üç ana başlık altında toplanmıştır: (1) Sosyal Yapı (s. 4-31), (2) Sosyal Kurumlar (s. 33-43), (3) Şehirleşme (s. 44-60).

Çalışma Oğuz Arı tarafından kaleme alınmış olmasına karşılık, “Sosyal Yapı” başlıklı bölümde yer alan “Türk Toplumunun Gelişmesi: Dikey Bütünleşmeden Yatay Bütünleşmeye” başlıklı alt-bölümün Şerif Mardin tarafından kaleme alındığını yazının dipnotundan anlıyoruz (s. 4-20). Çalışmanın diğer kısımlarında aile, devlet, din, dernekler, iktisadi devlet teşekkülleri, endüstrileşme, şehirleşme ve göçler vb. başlıklar altında Türk toplumunun değişik veçhelerine ilişkin değerlendirmeler yapılmaktadır.

Arslantürk, Zeki ve M. Tayfun Amman, *Sosyoloji: Kavramlar, Kurumlar, Süreçler, Teoriler*, İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yay., 1999, 446 s.

Zeki Arslantürk imzalı “Söz Başı”nda belirtildiği üzere, kitap, “(...) görevi toplum adı verilen varlığı tasvir etmek, işleyiş kanunlarını bulmak ve açıklamak olan sosyoloji ile ilk teması mümkün kılmak” amacını taşıyor. O nedenle de kitap, sosyolojik kavramların açık ve anlaşılır bir dille anlatım iddiasını taşıyor.

Toplam 5 ana bölüm ve kaynakçadan oluşan eserin “Giriş: Sosyolojinin Konusu ve Metodu” başlıklı birinci bölümünde; sosyolojinin konusu, sosyolojinin tanımı ve diğer sosyal bilimlerle ilişkisi, sosyolojinin metodu ayrı ayrı başlıklar halinde işleniyor (s. 19-70). İkinci bölüm “Sosyolojinin Tarihçesi” başlığını taşıyor ve gerek Batı dünyasında, gerekse de Türkiye özelinde sosyolojinin tarihçesi ele alınıyor. Eserin orijinal yanı Türkiye’de sosyolojinin tarihi işlenirken İbn Haldun’un yanı sıra Naima ve Ahmet Cevdet Paşa gibi Osmanlı dönemi düşünürlerimizden hareketle tarihimizde toplum üzerine düşünme geleneğinin ele alınmasıdır. Sonrasında çağdaş Türk sosyolojisi Gökalp ve Sabahattin Bey özelinde işleniyor.

Eserin üçüncü bölümü ‘mikro sosyoloji’ye ayrılmıştır. “(Mikro Sosyoloji) Sosyal Davranışın Arka Planı: Sosyo-Kültürel Şahsiyet ve Sosyal Gruplar” başlıklı bu bölümde konular; motivasyon süreci, sosyal etki ve uyma davranışı, tutum gibi kavramlar eşliğinde ‘sosyal davranışın arka planı’, sosyalleşme ve

şahsiyetin oluşumu, sosyal grup, yığın, kitle gibi kavramlar irdeleniyor. Bu bölümde işlenen diğer bir konu da 'liderlik' konusudur.

'Makro sosyoloji'ye ayrılan dördüncü bölüm "Sosyal Bünye" başlığını taşıyor. Bu bölümde statü, rol, kültür, kurum, sosyal tabakalaşma, sosyal farklılaşma ve sosyal değişme gibi kavram ve konular ayrı başlıklar halinde işleniyor (s. 173-378). Beşinci bölümde ise; fonksiyonalizm, strüktüralizm, simgesel etkileşimcilik, çatışmacı yaklaşım, etnometodoloji, genetik strüktüralizm, aksiyonalist teori gibi çağdaş sosyoloji teorileri konu edinilmektedir.

Kitapta psikolojinin, özellikle de sosyal psikolojinin etkisi dikkate değer. Toplum denen insan birlikteliğinin anlaşılmasında psikolojinin ve sosyal psikolojinin kavramlarından ve bakış açısından ciddi ölçüde yararlanıldığı göze çarpıyor.

Konuların işlenişinden, telif sosyolojiye giriş kitaplarında görmeye pek alışık olmadığımız bir tarzda, topluma ilişkin öyle ya da böyle bütüncül bir yaklaşıma sahip olduğu ve mümkün merteye bu hususun dikkate alınarak konuların organize edildiği anlaşılıyor. Bu, kitabın önemli yönlerinden birisini oluşturuyor. Kendi tarihimiz ve geleneğimizle bir şekilde ilişki kurulması gayreti ise, eserin bir diğer orijinal yönünü teşkil ediyor.

Kitabın yer yer bir giriş kitabının sınırlarını zorlayıcı nitelikte malumat verme yönüne gitmesi ise, eserin negatif yönlerinden birini oluşturuyor. Öyle ki, aynı konuda birçok farklı yaklaşım ve malumat peş peşe sıralanıyor ve okuyucu ister istemez hangisinin yazarlar tarafından benimsenip benimsenmediği noktasında şüpheye düşüyor. Kitabın sosyolojiye yeni başlayanlar için hazırlanmış olduğu düşünüldüğünde de, başlangıçta sözü edilen amaca ne denli ulaşıp ulaşılamayacağı konusunda tereddüde düşmekten kaçınılması pek de mümkün olamıyor.

Bahar, Halil İbrahim, *Sosyoloji*, Ankara: Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu, 2005, xiv+304 s.

Bir önsöz, 11 bölüm ve bibliyografyadan oluşan eserinde yazar, "Önsöz: Sosyolojinin Penceresinden Bakmak" (s. 1-8) ve "1. Sosyoloji: Temel

Kavramlar ve Yaklaşımlar” (s. 9-32) başlıklı bölümlerde, sosyolojinin tanımına, ‘sosyolojik bakış’a ilişkin tartışmaları değerlendiriyor. Tanımları ve tartışmaları aktarmasına karşın yazarın belli bir sonuca vardığını göremiyoruz. Sosyolojinin doğuşuna ilişkin oldukça kısa sayılabilecek değerlendirmede de, tarihsel olarak hangi zamanda ortaya çıktığını anlayabiliyorsak da, böylesi bir bilime neden ihtiyaç duyulduğunu ve sosyolojinin diğer bilimlerden farklı olarak neyi önerdiğini anlamak olası değil.

Geriye kalan bölümlerde “4. Toplumsallaşma, Toplumsal Değişme”, “5. Toplumsal Tabakalaşma”, “6. Sapma ve Suç”, “7. Aile”, “8. Hukuk Sosyolojisi”, “9. Eğitim Sosyolojisi”, “10. Siyaset Sosyolojisi”, “11. Nüfus, Göç, Kentleşme ve Çevre” konuları işleniyor. “11. Nüfus, Göç, Kentleşme ve Çevre” başlıklı bölümün Doç. Dr. Turkut Göksu ile birlikte kaleme alındığını verilen dipnottan anlıyoruz. Her bir bölümün konu ile ilgili “anahtar kavramlar”ı yalnızca ismen zikredilerek başlıyor. Ardından konunun değişik boyutlarına ilişkin bilgiler verildikten sonra konu ile ilgili farklı düşünce ekollerinin yaklaşımları veriliyor ve genel bir toparlama niteliği taşıyan ‘sonuç’ kısmıyla neticeleniyor.

“Birey ve Toplum” başlıklı üçüncü bölüm (s. 33-61) ‘toplum nedir?’ sorusunun cevabını vermeye gayret eder. Fakat konunun derli toplu işlendiğini söyleyemiyoruz. Zira toplumla ilgili tartışmalar/tanımlamalar birbiriyle alakalı belli kavramların verilmesine karşın (grup, birincil ve ikincil gruplar vb.) örneğin cemaat-cemiyet türünden ya da kitle, yığın, statü, rol vb. gibi kavramlara yer verilmediği görülüyor. Ayrıca toplum tasnifleri konusu, daha geniş ve farklı bir şekilde ele alınabilirdi. Daha önceki bölümlerde olduğu gibi Durkheim, Marx, Weber gibi isimlere yer verilmiş olması da dikkat çekiyor. Meselenin tekrar boyutu bir yana, metnin akışı içinde ayrıksılığı da ayrıca dikkat çekici. Benzer tekrarlar çeşitli bölümlerde de karşımıza çıkıyor. Aynı kavramla farklı bölümlerde, ufak tefek farklılıklarla olsa da, tekrar karşılaşılabiliyoruz. Örneğin üçüncü bölümde ele alınan ‘toplumsallaşma’ (s. 42) kavramıyla bir sonraki bölümde tekrar karşılaşılabiliyoruz (s. 83-84). Aynı başlığa iki farklı yerde yer verildiğinden kastımız, aynı cümlelerin iki farklı yerde de tekrar edildiği değildir. İki yer arasında bazı farklılıklar var. Fakat belli kavramların farklı konular içerisinde, farklı boyutlarını öne çıkaracak şekilde de

olsa, tekrar ele alınma ihtiyacı duyulması, kitabın içeriğinin kurgulanması ve sistematığı anlamında belli problemler olduğunu gösteriyor.

Yazarın Polis Akademisi mezunu oluşu ve aynı kurumda dersler veriyor olması nedeniyle olsa gerek, kitapta uyuşturucu, şiddet ve terör konularından da sıkça bahsedilmektedir. Çalışmasına gösterdiği özen, kullandığı açık ve anlaşılır dil, çağdaş sosyolojik konu ve kavramları yakından takip etme çabası övgüye değer.

Baltacıoğlu, İsmail Hakkı, *Sosyoloji*, İstanbul: Sedat Basımevi, 1939, 376 s.

“Sosyolojinin Metodu” ve “Hususi Sosyoloji” başlıklı “iki kitap”tan oluşan bir eserdir. “Birinci Kitap”ta sosyolojinin tanımı, konusu ve tarihçesi, *sosyal olguların* özellikleri ve nasıl müşahade edilebilecekleri, sosyolojinin dalları, sosyolojinin diğer disiplinlerle ilişkileri vs. ele alınıyor.

“Hususi Sosyoloji” başlıklı ikinci kitapta toplumsal yerleşme biçimlerinden bahsedilen ‘morfoloji sosyolojisi’, din, ahlak, hukuk, sanat, ekonomi, bilgi, dil, teknik, aile, devlet ve terbiye sosyolojilerinden ayrı birer bölüm halinde bahsediliyor.

Kitabın, günümüz açısından en ilgi çekici yanı, yazarın “Bu Kitabı Niçin Yazdım” başlıklı önsöz niteliğindeki yazısında kendisinden önce kaleme alınmış sosyoloji disiplini hakkındaki el kitaplarına ilişkin değerlendirmeleridir. Bu yazıda yazar, ‘sosyoloji bilgisi’ için sosyolojinin ortaya çıktığı Fransa’dan sonra en iyi eser vermeye müsait ülkenin Türkiye olduğunu iddia ediyor. Almanların sosyolojiye inanmamaları, İngiliz ve Amerikalıların da ‘sosyoloji’ adını verdikleri bir nevi ‘ideoloji’ye değer verdikleri için bu dillerde iyi bir ‘sosyoloji manüeli’ aramanın beyhude bir uğraş olduğunu belirtiyor. Yazar bu iddialarından sonra, gerek Fransızca’da ve gerekse de Türkçe’de çıkmış sosyoloji el kitaplarının bir değerlendirmesini yapmaya başlıyor:

Her şeyden önce bu tür eserleri –Durkheim, Mauss vb. gibi- birinci sınıf sosyologların değil, konunun ikinci, üçüncü sınıf insanların kaleme aldığını vurguluyor. Bunlar arasında René Hubert’in *Manuel élémentaire de sociologie*

ve A. Hesse ile A. Gleyze'nin *Notions de sociologie*⁴ isimli müşterek çalışmalarını bu türün en iyileri olarak zikrediyor. Türkiye'den ise M. İzzet ve N. Sadak'ın kitaplarını örnek olarak veriyor. Bunlar da zaten kitaplarını, yukarıda isimleri verilen Fransız müelliflerin çalışmalarını örnek alarak yazmışlar. Bu genel girişin ardından, maddeler halinde mevcut başvuru kitaplarının eksikliklerini dile getiriyor. Baltacıoğlu'na göre bu 'manüeller' (1) sosyal olguların tam bir tasnifini bize vermiyorlar (yazara göre, 'bir sosyoloji manüelinde sosyal olguların on iki nevi de bulunmak gerektir: morfoloji, din, ahlak, hukuk, aile, ekonomi, politika, spekülasyon, dil, sanat, teknik ve terbiye.) [s. 6]); (2) planlarındaki bu eksikliklerinin yanı sıra, ele almayı tercih ettikleri başlıklar konusunda bir de *tasnif yanlışlıklarına* sahipler, başka bir deyişle, konuların akışı arasında bir uyum yok, tam bir kargaşa ve dağınıklık söz konusudur; (3) sosyal olguların açıklamasını yaparken tutarlı bir açıklama tarzı geliştirmekten yoksunlar ve ortaya 'eklektik bir sosyoloji' anlayışı çıkıyor (söz konusu manüel yazarları sosyal olguları izah ederken bazen coğrafyacı ve fizikçi, bazen bireyci ve psikolojist ve bazen de Marksist tarzda yorumluyorlar); (4) sosyal olguların genel özelliklerinden söz edilmesine karşın, hiç birinin açık ve bilimsel bir tanımının yapılmamış olması büyük bir eksikliktir (s. 6-8). Bu eksikliklerle malul el kitaplarını, yazar, 'yarı tarihe, yarı etnografyaya, biraz da kanun ve yurtbilgisi kitabına' (s. 8) benzetiyor.

Mevcut sosyoloji el kitaplarına yönelik bu eleştirel değerlendirmeleri yaptıktan sonra, eserde kendi takip ettiği yöntemi kısaca özetleyen yazar, eserini kaleme alırken 'Manevi Üstadım' dediği Emile Durkheim'ın ve Ziya Gökalp'in yazılarından çokça yararlandığını belirtiyor. Son olarak, yazar, bu sunuş yazısında eserini üç bölümden mürekkep bir kitap olarak tanıtmaya karşın kitabın mevcut şekliyle iki bölümden ibaret olduğunu belirtmeliyiz. Yazar, eserinin "Umumi Sosyoloji" başlıklı üçüncü bir kitabı (bölümü) daha olduğunu belirtmesine karşın (s. 9), kitabın mevcut halinde böyle bir bölüm bulunmadığını da not edelim.

⁴ Türkçesi için bkz. *İçtimaiyat Dersleri*, çev. M. İzzet, İstanbul: İstanbul Darülfünunu Matbaa-i Amire, 1924. Yeni harflerle baskısı için Mehmet Kanar tarafından yayına hazırlanmış ve 1998 yılında İÜ Edebiyat Fakültesi tarafından yayınlanmıştır.

B[ouglé], C[elestiné] ve J. R[affault],⁵ (der.), *Sosyolojinin Unsurları*, çev. Kâzım Nami Duru, Mübeccel N. Duru (yeniden gözden geçiren), 3. bs., İstanbul: MEB Basımevi, 1975, x+372 s. [2. bs., 1964, 542 s.; 1. bs., Devlet Kitapları, 1936,].

Orijinal ismi *Éléments de sociologie* (Alcan, 1929) olan çalışmanın Türkçe'deki ilk baskısı 1936, ikinci baskısı da 1964 yılında yapılmış. Bu yazı için değerlendirdiğimiz metin ise Mübeccel N. Duru tarafından gözden geçirilmiş üçüncü baskıdır. Sayfa sayıları arasındaki fark, 1. ve 2. baskılar (19 cm.) ile 3. baskı (24 cm.) arasındaki ebat farkından kaynaklanıyor olsa gerektir.

Yazarlar tarafından kaleme alınan “Sosyolojinin Öğeleri (Unsurları)” başlıklı ‘Önsöz’de yer alan “Sosyolojinin bugün ders olarak okutulmasını zamansız bulan birçok kişi vardır. Bunlar derler ki: İtiraza uğrayan ve daha kuruluş durumunda bulunan bir bilim dalı olduğu için, sosyoloji, genç kafalara sokacak olumlu bir gerçeklik sistemini henüz kuramamıştır.” (s. ix) ifadelerden anlaşılacağı üzere, kitap, henüz sosyolojinin tam bir kurumlaşmasını gerçekleştirmediği ve hala tartışılır olduğu bir dönemde yayınlanmıştır. Kitabı hazırlayanlar, yaptıkları derlemeyle, sosyolojinin önemini ve değerini anlatmayı amaçlıyorlar: “Yalnız ileri sürdüğü sorunlar nedeniyle değil, ortaya attığı açıklamalar nedeniyle de daha şimdiden tarih ve felsefe eğitimlerini tamamlayabilir. İnsan topluluklarını yaşatan çeşitli kuruluşların incelenmesinde karşılaştırma yöntemini ve evrim düşüncesini ele almakla, olaylar üzerine varsayım yapılmasını sağlar. Düşünelere neden olur, değerli araştırmalara yol açar.” (s. ix).

Editörler, yaptıkları bu çalışmayla, sosyolojinin önemini ‘soyut tartışmalarla değil, örneklerle tanıtlamayı amaçla’dıklarını belirtiyorlar.

Anlaşıldığı kadarıyla kitap, öğretmen okullarının müfredatından yararlanılarak geliştirilmiş ve yine bu müfredata yardımcı olması amaçlanmış bir seçkidir (okuma kitabıdır).

Kitap “Genel Sosyoloji”, “Aile Sosyolojisi”, “Siyasal Sosyoloji”, “Ahlaksal ve Yasal Sosyoloji”, “Ekonomik Sosyoloji” ve “İdeolojik Sosyoloji” başlıklı toplam altı bölümden oluşuyor. Her bölüm, birden fazla alt bölümü

⁵ Eserin kapağında yazarların isimleri “C. B. ve J. R.” şeklinde verilmiştir.

içeriyor. Alt bölümler de yine, belli başlıklardan oluşuyor. Her bir başlık ise, aynı zamanda o konuyla ilgili bir veya birden fazla uzun iktibaslardan oluşuyor. Bu uzun iktibaslar, bütün bir XIX. yüzyıl Fransız düşünürlerinin topluma ilişkin çeşitli çalışmalarından alınmış. 1830’da yayınlanmış bir çalışmadan da alıntı var, 1920’lerin başlarına ait çalışmalardan da. De Bonald’dan Delacroix’ya, Fauconnet’den Mauss’a, Espinas’tan Durkheim’a, Comte’tan Levy Bruhl’e onlarca Fransız sosyal bilimci ve felsefecisinden iktibaslardan oluşuyor. Eseri hazırlayanlar, bu iktibaslar arasındaki bağlantıları sağlamak üzere bir paragrafı aşmayan bağlantı cümleleri yazmış ve sözü bir kitaptan alıp bir ötekine vermekle iktifa etmişler. Kitabın planlanması esnasında düşünülen gerek başlıklar ve gerekse de bu geçişler gayet sistematik ve başarılı. Eser, bu yönüyle aynı zamanda –elbette sınırlılıklar içeriyor- Fransız düşünürlerinin toplum ve sosyoloji konularına ilişkin düşünce yapılarını, özelliklerini ve bütün bir Fransız düşünce geleneğini yansıtmaya açısından önemli bir çalışma niteliği taşıyor.

Çağatay, Tahir, *Günün Sosyolojisine Giriş*, 2. bs., Ankara: AÜ DTCF Yay., 1968, 284 s.

Tahir Çağatay, eserini, bir sistem halinde tasarlanan ‘sosyoloji’nin giriş kısmını teşkil etmek üzere kaleme aldığı vurguluyor ve temelde, öğrencilere yönelik olduğu için de ‘pedagojik ve didaktik mahiyetli faktörlere’ riayet ettiğini belirtiyor. Eserin ilk baskısı 1962 yılında yapılmış. İkinci Savaş sonrası ortamının tüm dünyada ve tabii ki bu arada da Türkiye’de doğurduğu ‘değişim’ sürecini dikkate alan bir perspektifle, dünyanın ve Türkiye’nin anlaşılmasına yardımcı olmak hedeflenmiş. Eserde işlenen konular da, bu perspektifle ele alınmaya özen gösterilmiş.

Eser, toplam 8 bölümden oluşuyor. İlk bölüm toplumsal düşüncenin gelişim safhalarını ele alıyor. Buna bağlı olarak da, ikinci bölümün konusunu, sosyolojinin bağımsız bir disiplin olarak ortaya çıkışı oluşturuyor. Üçüncü bölümde, insanın ‘toplumsal bir varlık’ olduğu konusu işleniyor. Dördüncü bölümde sosyal yapı meselesi, otorite ve itaat ile sosyal normlar başlıkları eşliğinde irdeleniyor. Beşinci bölümde toplumsal hareketlilik konuları merkezi yeri işgal ediyor. Kitabın en uzun bölümünü oluşturan altıncı bölüm (s. 100-

188) “Zümreleşme Hadiseleri ve Zümre” başlığını taşıyor ve kitle, tabaka ve sınıf, aile, halk ve millet, devlet, siyasi partiler, dinî cemaatler, iktisadî motifli zümreler, dernekler ve şehir ve köy gibi ‘iskân zümreleri’ gibi toplumsal yapıyı oluşturan grupları içeriyor. “Müesseseler” başlıklı yedinci bölümde eğitim ve öğretim meselelerine değiniliyor ve günümüz toplumunda oldukça önemli hale gelen kitle iletişim araçları kamuoyu, basın, film ve sinema, radyo ve televizyon başlıkları altında ele alınıyor.

Kitabın sekizinci bölümü “Ekler”den (s. 236-277) oluşuyor. Ekler kısmı, yazarın, ilk baskısını 1962’de yapmış olduğu eserini köklü ve derinlikli bir biçimde yaparak yeniden yayınlanma arzusunu –öğrenim faaliyetleri dolayısıyla gelen şiddetli baskı nedeniyle- gerçekleştiremeyince, aradan geçen bu zaman diliminde belli konularda meydana gelen gelişmeleri ve değişimleri değerlendirme ihtiyacından çıkmış. Yazar, bu ihtiyacı kitabın sonuna “Ekler” olarak vermek suretiyle bir nebze olsun karşılamak istemiş. Bu nedenle, “Ekler” kısmını oluşturan yazıların başlıkları –aynı zamanda başlığın sonuna parantez içinde eserde geçtiği sayfa numarasını da vermek suretiyle gösterdiği kısımların başlıklarından oluşuyor: “Zümreleşme (100)”, “Modern İctimaî Nizamın Tesiri Altında Aile Meselesi (126)” vb. gibi.

Bottomore, T. B., *Toplumbilim: Sorunlarına ve Yazınına İlişkin Bir Kılavuz*, çev. Ünsal Oskay, 2. bs., İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş., 1984, xii+364 s.

Aslında “Çevirenin Önsözü”, Bottomore’un kitabının muhtevasını, önemini ve değerini özetler niteliktedir: “Bottomore’un **Toplumbilim**’ini seçmemizin nedeni çoğu Batılı sosyal bilimcinin içinde bulunduğu ‘çıkılmazlar’ –ki, bunu 1930’larda Mannheim, 1950’lerin sonlarında Mills, 1960’ların sonlarında ise Gouldner’lar ve niceleri açık bir dille yazmışlardır- açısından, bu çalışmanın **en az kusurlu olanların başında gelmesi**; ayrıca, her sorunu Tarihsel boyutu içinde ele alması ve çok zengin bir biçimde her görüşe yer verip, bunlar arasında açık sözlülükle ayrıntılı karşılaştırmalar yapmakta oluşudur.

Son olarak iki nedene daha değinmek gerek: birincisi, çok zengin ve açıklamalı **Kaynaklara İlişkin Notlar**’ı, ikincisi de, Batı sosyal bilimlerinin

değişim ve **gelişme** konularındaki görüşlerini, kendisinin gözlem ve kaynaklara hakimiyetinden ileri gelen geniş bilgisinin aracılığı ile, Hindistan toplumu başta olmak üzere, geri kalmış ülkelerin tarihsel, toplumsal ve ekonomik koşulları açısından irdeleyebilmiş; bu konuda bizce özgün görüşler ileri sürmüştür.” (s. vi).

Yazarın da, eserinin orijinalinin ikinci baskısı için kaleme aldığı önsöz de benzer noktalara dikkat çektiğini görüyoruz. Kitabın tamamı okunduğunda da, mütercimim dikkat çektiği ve yazarın vurguladığı hususlara eserde riayet edilmiş olduğu görülüyor. Bottomore'un eseri, yazıldığı dönemde dünya toplumlarının gittikçe artan biçimde birbirleriyle 'karşılıklı bağıntı içine girdikleri' tespitini dikkate alarak kaleme alınmış bir eserdir. Dünyanın farklı toplumlarından örneklerle belli konuların (örneğin tabakalaşma ya da iktidar vb. gibi) işlendiği göze çarpıyor. Yazarın konulara ilişkin ilgisi ve vukufiyeti yalnızca bununla da kalmıyor. Bir yönüyle de kitabı oluşturan bölümler, konuyla ilgili zengin bir bibliyografik değerlendirme niteliği taşıyor. Okuyucu, o nedenle, -elbette kitabın yazıldığı tarihi kadar- konu ile ilgili yayınlanmış literatür, yapılmış çalışmalar ve konuya ilişkin farklı yaklaşımlar hakkında doyurucu bir bilgiye sahip olabiliyor. Sistematik ve yoğun bilgi ve yorumlarıyla okuması hayli keyifli ve ufuk açıcı bir sosyolojiye giriş kitabı niteliğindedir.

Kitap 6 ana kısımdan ve toplamda 20 bölümden oluşuyor. Her kısmın sonunda, o kısım altında işlenen bölüm başlıklarına ve konulara göre tasnif edilmiş bir kaynakça da sunuluyor.

“Toplumbilimin Alanı ve Yöntemler” başlıklı birinci kısım; ‘Toplum Üzerine İncelemeler’, ‘Toplumbilimsel Teori’, ‘Toplumbilimsel Yöntemler’ ve ‘Sosyal Bilimler, Tarih ve Felsefe’ başlıklı toplam 4 bölümden oluşuyor. “Nüfus ve Toplumsal Gruplanmalar”, nüfus ve toplum ile toplumsal grup tiplerinin incelendiği iki bölümden mürekkeptir. Toplumsal yapı, toplumlar, uygarlıklar, ekonomik ve siyasal kurumlar, aile ve akrabalık ilişkileri ile toplumsal tabakalaşma meseleleri ‘Toplumsal Kurumlar’ başlıklı üçüncü kısımda işlenen bölüm başlıklarıdır. İktidar, görenek ve kamuoyu, ahlak, din, hukuk ve eğitim ise ‘Toplumsal Davranışın Düzenlenmesi’ başlıklı bölümü oluşturuyorlar. ‘Toplumsal Değişim’ başlıklı beşinci kısımda değişim, gelişme,

ilerleme kavramları işleniyor ve toplumsal değişimdeki etmenler tartışılıyor. Sosyal politika, sosyal planlama ve toplumsal sorunlar ‘Uygulamalı Toplumbilim’ başlıklı altıncı ve son bölümde işlenen konu başlıklarıdır.

Doğan, İsmail, *Sosyoloji: Kavramlar ve Sorunlar*, Ankara: Sistem Yay., 1995, xviii+308 s.

Bir ‘Önsöz’, ‘Kaynakça’ ve toplam 13 bölümden oluşan kitabın ilk bölümü ‘Bilgi, Bilimsel Yöntem ve Bilim’ başlığını taşıyor. Gündelik, bilimsel, felsefi ve sosyolojik bilgi şeklinde dört ana başlık altında bilgiye ilişkin farklılıkları değerlendirdikten sonra yazar, bilim ve bilimsel yöntemin ne olduğunu işliyor. Takip eden ‘‘Toplumsal Bir Bilim Olarak Sosyoloji’’ başlıklı ikinci bölüm de, birinci bölümde gerçekleştirilen tartışma üzerine kuruluyor. Bu bölümde, 18. yüzyıl öncesinde toplum düşüncesinde yaşanan gelişmeler aktarıldıktan sonra Comte’dan Durkheim’e sosyolojiye ilk sistematik katkılar değerlendiriliyor. Bölüm ayrıca, sosyolojinin yöntemine ve veri toplama tekniklerine ilişkin bilgiler de içeriyor.

‘‘İnsan ve Toplum’’ başlıklı üçüncü bölümden itibaren, sosyolojinin temel kavram ve konularına geçiliyor. Bu bölümde toplum, toplumsallaşma ve küreselleşme kavramları üzerinde duruluyor. Ardından ‘Toplumsal İlişkiler’ alt başlığında toplumsal grup ve –yığın, kitle, kategori vs. gibi- grup dışı insan birlikteliklerini adlandırmak üzere kullanılan kavramlar hakkında bilgiler veriliyor.

‘‘Toplumsal Yapı’’ başlıklı dördüncü bölümde statü, rol ve toplumsal tabakalaşma kavram ve konuları ele alınıyor. ‘‘Toplumsal Bir Kurum Olarak Aile’’ beşinci, ‘‘Toplumsal Bir Kurum Olarak Eğitim’’ ise altıncı bölümün konusunu oluşturuyor. ‘‘Toplumsal Hareketlilik’’ yedinci, ‘‘Toplumsal Değişme’’ ise sekizinci bölümlerde ele alınıyor. Dokuzuncu bölümde ‘‘Bilgi Toplumu’’, onuncu bölümde ‘‘Kültür ve Medeniyet’’, onbirinci bölümde ‘‘felsefi ve toplumsal bir problem olarak Yabancılaşma’’ ve onikinci bölümde de ‘‘dünyada ve Türkiye’de gençlik ve gençlik sorunları’’ işleniyor. Onüçüncü ve son bölüm ‘‘Sosyolojik Sorunu ve Metin Çözümlemeleri’’ başlığını taşıyor. Bu bölümde yazar, birinci alt başlıkta bilginin toplumsallığı sorununu ele alıyor. İkinci alt

başlıkta ise, “sosyolojik bir malzeme olarak Ahmet Cevdet Paşa'nın *Tezâkir*” isimli eserini irdeliyor.

Eser baştan sona incelendiğinde ihtiva ettiği konular açısından tam bir bütünlük oluşturmadığı dikkat çekiyor. Bazı konulara (örneğin *Tezâkir* [s. 281-294]) genişçe yer verilirken *Sosyolojiye Giriş* başlığı taşıyan bir eserin olmazsa olmazlarından sayılması gereken “sosyolojide yöntem” (s. 41-45) ve “sosyolojide veri toplama teknikleri” (s. 45'te iki paragraftan oluşan yarım sayfa) çok cüzi bir yer verilmiş. Toplumsal kurumlar olarak aile ve eğitimden bağımsız birer bölüm halinde bahsedilmesine karşın ekonomi, siyaset ve din gibi temel kurumlara eserde hiç yer verilmiyor. Aile ve gençlikten söz edilmesine karşın, örneğin kadın ve cinsiyet meselelerine eserde hiç yer verilmiyor.

Eserin ‘bilgi toplumu’, ‘küreselleşme’ ve ‘gençlik’ gibi günümüz sosyolojisinde gittikçe önem kazanan konulara yer verilmiş olması, çağdaş gelişmeleri içermeye ve değerlendirme çabası açısından takdire şayan. Ancak onlar gibi günümüz sosyolojisinde önem kazanan örneğin toplumsal cinsiyet vb. gibi konulara değinilmemiş olması bir eksiklik oluşturuyor.

Eserde göze çarpan bir diğer özellik de, İbn Haldun'dan Ahmet Cevdet Paşa'ya varıncaya kadar medeniyetimizin değerli isimlerine yer verme çabasıdır. Yerli bir sosyoloji açısından ya da kendi kültür değerlerimizi dikkate alan bir yaklaşım olarak alkışa değer bu çabanın, eserin genelinde eklektik kalması da üzerinde düşünülmesi gereken bir husus oluşturuyor. Bu yönüyle de, başka sosyolojiye giriş kitaplarında da gördüğümüz bir özellik olarak, yazarlarımızın kendi bağımsız çalışmalarını bu vesileyle değerlendirme çabalarının bir ürünü olmaktan öteye pek de gidemiyor gibi.

Dönmezer, Sulhi, *Sosyoloji Dersleri*, 3. bs., İstanbul: Sulhi Garan Matbaası, 1970, xvi+280 s. (1. bs., 1966; 8. bs., 1982, Ankara: Savaş Yay.)

Çok sayıda baskı yapan sosyolojiye giriş kitaplarından birisidir Sulhi Dönmezer'in *Sosyoloji Dersleri*. Eser, diğer pek çok örneği gibi, yazarın vermiş olduğu sosyoloji derslerinin kitaplaştırılmış halidir. Yazar, bu durumu, kaleme

almış olduğu “Önsöz”de “Bu kitap, İstanbul Ticarî ve İktisadî İlimler Akademisinde okutmakta bulunduğumuz sosyoloji derslerini ihtiva etmektedir.” (s. iii) diyerek belirtmektedir. Kitabını (ders notlarını) hazırlarken Fransız literatürünün yanı sıra Anglo-Amerikan sosyoloji geleneğini yansıtan eserlerden de yararlandığını belirtir ve amacını şu şekilde ortaya koyar: “Sosyoloji öğretiminde amaç, bizce, çağdaş toplumun ne olduğunu daha iyi anlamaya ve diğer sosyal ve ekonomik bilimlerin kavranması için öğrencinin zihniyet ve görüşlerinde, geleneksel etkilerle yerleşmiş ve sosyal meselelerin anlaşılmasında engel niteliğindeki kavramların düzeltilmesine çalışmak olmalıdır. (...) Deneye ve gözleme dayanan ve fakat müşahadelerin basitçe tespiti niteliğini aşarak ahenkli bir bütün halinde toplumu izah eden Anglo-Amerikan sosyoloji eserleri, hele kolejlerde, üniversitelerde okutulan ders kitapları, bu imkânı bizce, iyi veriyor.” (s. iii).

Yazar, kitapta, toplumu bir sosyal sistem olarak ele alıp analiz etme gayreti içerisinde olduğunu belirtir. “Bu sistemin unsurları, tâli ve fonksiyonel sistemleri, mekanizmaları, fonksiyonları içinde gösterilmeye çalışılmıştır. Sosyal sistem içinde Ekonomik, Hukuk ve Siyaset sistemleri ve bunlarla ilgili diğer sistem ve mekanizmaların fonksiyonlarının ve bunlarla ilgili diğer sistem ve mekanizmalarının fonksiyonlarının nelerden ibaret bulunduğu gösterilmek istenilmiştir. (...) Amaç, herhangi bir toplumu analiz edebilmeye imkân verecek esas bilgileri öğrenciye sunmaktır.” (s. iii). Bu cümlelerin aynı zamanda, eserin bağlı bulunduğu sosyolojik bakış açısını da yeterince açıkladığı kanaatindeyiz.

Eser toplam 10 bölümden oluşuyor. “Giriş” başlıklı birinci bölümde; sosyolojinin tanımı, sosyal bilimler içindeki yeri ve diğer sosyal bilimlerle ilişkisi,⁶ sosyolojinin tarihçesi ve sosyolojinin kullandığı yöntem konuları üzerinde durarak sosyolojinin kendine özgülüğünü açıklamaya gayret ediyor.

“Fert ve Toplum” başlıklı ikinci bölümde ise birey ve toplum ilişkisi ırk, coğrafya, nüfus ve sosyal sözleşme vb. kavram ve açıklamalar ele alınarak değerlendirilmeye çalışılıyor. Üçüncü bölüm, “Kültür ve Sosyalleşme” konularına ayrılmış durumdadır. Dördüncü bölümde, yazarın önsözde belirtmiş olduğu ‘yapı ve fonksiyon’ konuları işleniyor. Beşinci bölüm, sosyal hayatta

⁶ Yazar bu konuları ele aldığı alt bölüme “Kültür İlimleri ve Sosyoloji” başlığı vermesine karşın kitapta genel olarak ‘sosyal ilimler’ kavramı kullanılmıştır.

karşımıza çıkan –birincil ve ikincil gruplar, aile, menfaat birlikleri vb. gibi- insan birliktelikleri ele alınmaktadır. Norm, sapma ve sosyal kontrol kavram ve konuları altıncı bölümde işleniyor. Toplumsal tabakalaşma meselesi yedinci bölümde, ekonomik sosyolojinin esasları ise sekizinci bölümün konularını oluşturuyor. Dokuzuncu bölüm toplum ve siyaset ilişkilerine tahsis edilmiş. Aynı zamanda kitabın son bölümü olan onuncu bölümde ise, yazar, sosyal değişme kavramını inceliyor.

Duvignaud, Jean, *Sosyolojiye Giriş*, çev. Semih Tiryakioğlu, İstanbul: Varlık, 1977, 160 s.

Fransız sosyolog Duvignaud'un bu el kitabı niteliğindeki küçük hacimli eseri, sosyolojinin doğuşundan başlayarak sosyolojinin oluşumunu ve sahip olduğu özellikleri ele almayı amaçlayan bir çalışmadır. Tercümede, yazarın hangi eserinin tercümesi olduğu belirtilmemesine karşın, muhtemelen, *Introduction à la sociologie* (Gallimard, "Idées" n° 115, 1966, 185 s.) başlıklı çalışmasının Türkçesidir. Kitabın bir içindekiler listesine sahip olmayışı ya da bölümlenmesinin belirgin bir biçimde yapılmayıışı (konu farklılaşmaları metin içerisinde küçük başlıklar halinde yapılmış) eserin neden bahsettiğini ilk bakışta anlamayı zorlaştırıyor.

Yazar, eserine, “bugün bir yük gibi taşıdığımız o mutsuz ‘sosyoloji’ terimini Comte’un bulduğundan” söz ederek başlıyor sosyolojinin hikâyesini anlatmaya. Toplumlara ilişkin özgün bir bilim dalını tanımlamak için yapılan bilinçli çabaların çoğunun Fransız Devrimi’yle başladığını şu kelimelerle ifade ediyor: “Toplumsal yaşamı ideoloji düzeyinde olduğu kadar politika düzeyinde de, özgürlüğü ve somut bütünlüğü içinde anlamak için gösterilen gerçek ilgi, Devrim dönemiyle birlikte başlamıştır.” (s. 10).

Yazar, Fransız ve Amerikan devrimlerinden önceki –Aristo, İbn Haldun, Bodin, Hobbes, Montesquieu, Rousseau vb.- siyasal düşüncüleri ‘sosyolojik düşünceyi hazırlamış kişiler’ olarak görmekle birlikte ‘sosyolog’ kabul etmemektedir. Zira, yazara göre, onların hiç biri yaşanan toplumsal değişimlerin yaşadıkları topluma ‘baştan aşağı yeniden biçim verme olanağı’nı (s. 13) göz önünde bulundurmamışlardır. Buradan da anlaşılacağı gibi, yazar, ‘sosyal

değişim' meselesini önemsiyor ve hatta onu, 'sosyolojinin laboratuvarı' (s. 17) olarak görüyor. Sosyolojiyi, bu değişimleri yaşayan, gözlemleyen ve aktif olarak katılan insanların uğraşması anlamında 'deneysel' bir disiplin olarak tanımlar.

"Ortak Yaşam: Sosyolojik Düzeyler" (s. 28-39) ve "Ortak Yaşam: Sosyolojik Tipler" (s. 39-68) başlıklı sonraki iki bölümde yazar, toplumsal yapının değişik veçhelerini kendine özgü bir üslupla tartışıyor. "Toplumsal Dram" (s. 68-81) başlıklı bölümde, "Fikrimizce *dram* hem gözlenebilir gerçekliği; hem de belirli bir eyleme girişen toplumsal gerçekliğin, özel durumu dolayısıyla bir çerçeveden ya da bir ortamdan az ya da çok kesinlikle edindiği bilgiyi gösterir." (s. 68-69) şeklinde tanımladığı *dram* kavramı yardımıyla toplumsal gerçekliğin sosyolojik çözümlemesini yapmaya çalışıyor. "Sosyolojinin Uygulaması" (s. 81-107) başlıklı bölüm, sosyolojinin "bu insandan insana katılma'nın global ve kısmî biçimlerini tanımlama olanağı veren gözlem, anket, deney girişimlerinin tümü" üzerinedir. Yazar, sosyolojinin alt dallarını ele aldığı "Sosyoloji ve Sosyolojiler" (s. 106-120) başlıklı bölüme şu önemli tespiti yaparak başlıyor: "Her sosyologdan bir kuramcı yapmak pek de temenniye değer bir şey değildir. Ancak, bir öğrencinin seçmeğe hazırlandığı öğrenim dalı ve bu disiplinde işgal ettiği yer ne olursa olsun, bilmesi gereken şey şudur: Bir uzman uzmanlığının çerçevesinden çıkmayı beceremezse, onu 'teknolojik aptallık' tehdit eder..." (s. 107). Devam eden satırlarda da, birkaç disiplinin kesişim noktalarında bulunan çeşitli 'özel bilimler'e (sosyolojinin alt dallarına) ilişkin değerlendirmelerde bulunur. Takip eden bölüm "Sosyoloji ve Üçüncü Dünya" (s. 120-135) başlığını taşır ve sosyolojinin 'geri kalmış ülkeler'in gelişiminde nasıl bir rol oynaması gerektiğini tartışır. Yazar, yaşanan süreçler ışığında, üçüncü dünya ülkelerindeki sosyologların, 'kitaplara gömülmüş, kuramcı sosyologunkinden' farklılaşması gerektiğini ve onun 'ortak yaşamın dokusuna müdahale etmek' gibi bir rolünün olması gerektiği vurgulanır. Sonuç olarak da şunu söyler: "Sosyoloji Üçüncü Dünya ülkelerinin ne olacaklarını şimdiden kestiremez. Olsa olsa onların sayıca çokluğu ve gelişmenin her birinde gerektirdiği çözüm biçimleri üzerinde durmalıdır. Global dönüşüm sürecini hızlandırmak, ideolog olmayan yetenekli sosyologlar yetiştirmek, yeni toplumlarda ortaklaşa yapılacak ortak ve dinamik bir çabanın imgesini vermek amacını güden hem esnek, hem ilkelere sınıksız bağlı bir

toplumsal uygulama, genç ülkelere kendileriyle savaş konusunda yardımcı olabilir. Bu savaş, toplumlarına –sosyalist olsun, kapitalist olsun- Batı toplumlarının biçimlerini vermek için değil, bu ülkelerin 'indikleri yokuşu tekrar çıkmalarına' yardımcı olmak için yapılmalıdır." (s. 134-135). "Sosyoloji Bir İnsancılıktır" (s. 135-159) başlıklı bölüm kitabın son bölümüdür aynı zamanda ve sosyolojinin bir hümanizma fikri olarak ele alınabileceğini iddia ediyor.

Eser toplumların tarih içindeki yerlerini ve konumlarını değiştiren büyük ölçekli toplumsal değişimleri merkeze alan felsefi bir perspektiften sosyolojiye bakması itibarıyla dikkate değer bir çalışmadır.

Ergun, Doğan, 100 Soruda Sosyoloji El Kitabı, 3. bs., Ankara: Gerçek Yay., 1979, (1. bs., 1973), 254 s.

Gerçek Yayınları'nın '100 Soruda' dizisi arasından çıkan eserde, Doğan Ergun, toplam 9 bölümde sosyolojiyi, sosyoloji öncesi toplum üzerine düşünme biçimlerinden başlayarak Türkiye'de sosyolojinin tarihçesine varıncaya kadar kurgulanmış 100 soruya verdiği 100 cevapla anlatmayı deniyor.

Birinci bölüm 'Sosyoloji Öncesi: Toplumsal Felsefe' başlığını taşır ve sosyolojiden önce toplumsal olayların gerek Batı ve gerekse de Doğu dünyasında nasıl ele alındığını tartışır (soru 1-12). "Sosyolojinin Kurucuları" başlıklı ikinci bölüm Comte'dan Spencer'e kadar sosyolojinin kurucu isimlerini inceler (soru 13-31). "Yirminci Yüzyıl Sosyolojisinde Yönsemeler ve Gelişmeler" başlıklı üçüncü bölümde, Durkheim ve Weber'den Parsons'a, işlevselcilikten yapısalcılığa ve az gelişmiş ülkelerdeki sosyolojiye varıncaya çağdaş sosyolojik gelişmeler irdelenir (soru 32-54). "Toplum-Toplumsal Değişme" (soru 55-60); 'Sosyolojide Kuram, Yöntem ve Araştırma Teknikleri' (soru 61-69) ve "Sosyolojide Nesnellik Sorunu" (soru 70-74) başlıklı dördüncü, beşinci ve altıncı bölümlerde yazar, başlıklarda belirttiği meseleleri tartışır. Yedinci bölümde (soru 75-83) sosyolojinin diğer sosyal bilimlerle ilişkisi, sekizinci bölümde (soru 84-98) de sosyolojinin dalları ele alınır. Dokuzuncu ve son bölümde (s. 99-100) ise Türkiye'de sosyolojiye duyulan ilginin tarihçesi incelenir.

Erkal, Mustafa, *Sosyoloji (Toplumbilim)*, İlaveli 5. bs., İstanbul: Der Yay., 1993, 416 s.

İlk baskısı 1982’de yapılan eser, yazarın belirttiği üzere, “İktisat ve Sosyoloji arasındaki yakın ve iç içe olan ilişkiler, sosyolog ve iktisatçıları belirli bir zeminde buluşmağa zorlamaktadır. İktisat dışında Maliye, Sosyal Siyaset, İşletme ve diğer disiplinlerin gerek teorik, gerek uygulamaya dönük değerlendirmelerinde hareket edilen zemin farklı teşkilatlanma şekilleriyle toplumdur. Bunun için çeşitli alanlarda çalışan veya öğrenim görenlerin sosyolojik bilgiyi edinmeksizin sosyal gerçeği tanıyabilmeleri ve başarılı olabilmeleri oldukça zordur. Bu özellikleriyle Sosyoloji bütün sosyal bilimlere ışık tutabilecek geniş kapsamlı bir ilimdir.” (“Beşinci Baskı İçin Önsöz”, s. 7) düşüncesinden hareketle kaleme alınmış.

Kitap, temelde, “Genel Sosyoloji” ve “Uygulamalı ve Bazı Araştırmalara Dayalı Örnek Değerlendirmeler” başlıklı iki ana bölümden oluşuyor. İlk bölüm 20, ikinci bölüm ise 7 alt bölüm halinde ele alınmış. İlk bölümde sosyolojinin ne olduğu, gelişimi, ilgi kurduğu alan, temel kavramları, diğer disiplinlerle ilişkileri, sosyolojide metod meselesi, aile ve eğitim gibi temel toplumsal kurumlar, kültür, sosyal ilişkiler, sosyal yapı, sosyal hareketlilik, sosyal değişme, sosyal gelişme, sosyal bütünleşme ve çözülme, kalkınmada insan gücü sorunu ve beyin göçü, sanayileşme ve yabancılaşma gibi konu ve meseleler değerlendirilmiş. İkinci bölüm, yazarın, aile sosyolojisinden göç sosyolojisine, feodalizmden terörizme kadar çeşitli alanlarda yapmış olduğu çalışmalarını içeriyor.

Diğer birçok sosyolojiye giriş kitabında karşımıza çıkan ‘aceleci’ yazma özelliği, bu eserde de mevcut. Yazarlarımız, nedense, okurunu konuya ısrırdırmadan hızlı bir giriş yapmayı tercih ediyorlar. Dolayısıyla okuyucu/öğrenci, konunun önemini, bütün içerisindeki yerini anlamadan doğrudan bir dizi yargıyla karşı karşıya kalıyor. Örneğin yazar, “Sosyal Yapı” başlıklı XII. alt bölümün ilk paragrafına şöyle başlıyor: “Sosyal yapı çeşitli sınırlamaların sistematik şeklidir. Bu sistemli şekil içinde normal dışı sapmalar fark edilebilir ve farklı tamamlayıcı unsurlar korunur ve muhafaza edilir. Yapıyı oluşturan unsurlar arasında sınırlar vardır...” (s. 174).

Bu duruma eşlik eden bir diğer anlatım tarzı da, yalnızca bu esere özgü olmayan, yazarlarımızın bir kavramı yine kendisiyle tanımlama ya da birçok şeyi okuyucunun bildiği varsayarak açıklamadır. Böylesi bir anlatım tarzı, Türkçe kullanımına yeterince özen gösterilmeyişi ile birleşince, elbette konuların işlenişinde bazı muğlaklıklar da doğuruyor, pek çok giriş kitabında karşımıza çıktığı gibi.

Eserde ele alınan konuların Türkiye'den örneklerle zenginleştirilerek değerlendirilmesi yerinde ve faydalı bir çaba. Buna ek olarak, yazarın, konuları işleyişi esnasında Türkiye'den verdiği örnekleri kitabın her yeni baskısında güncelleme çabası ayrıca takdire şayan. Fakat bu çabaya gölge düşüren bir durum, çalışmanın, yazar tarafından, farklı alanlarda yapmış olduğu çalışmaları da bir şekilde değerlendirme imkânı olarak görülmüş olmasıdır. Özellikle kitabın ikinci bölümünde yer verilen başlıkların bir kısmı, kitabın bütünlüğüne pek de denk düşmüyor.

Eserpek, Altan, *Sosyoloji*, Ankara: AÜ DTCF Yay., 1981, v+230 s.

“Önsöz”, “Giriş”, toplam 15 bölümden oluşan 2 Kısım ve “İndeks” bölümlerinden oluşuyor.

Yazar, Kısım I içerisinde değerlendirdiği bölümlerde ortaya çıkışından başlayarak 1960'lı yıllara kadar sosyolojinin tarihini kısaca vermeye çalışıyor. Bu yönüyle Kısım I, özlü bir sosyoloji tarihi niteliği taşıyor. Derli toplu ve özenli olduğu gözden kaçmayan bu kısım, belki sosyoloji tarihi açısından önemli roller oynayan sosybilimciler ve düşünürler hakkında bir fikir sahibi edinme imkânı veriyorsa da, sosyolojinin ortaya çıktığı dönemi ve sosyolojinin ne iş gördüğü sorusunu yeterince cevaplamıyor.

Kısım I, toplam 7 bölümden oluşuyor. Yazar bu kısımda “Klasik Sosyoloji Sistemleri” başlıklı bölümde Fransız Pozitivist Ekolü (Saint Simon, Auguste Comte ve H. Spencer) ile Alman İdealist Ekolü (Hegel, Stein, Marx, Riehl) değerlendiriyor (s. 13-31). İkinci bölümde ise biyolojik akım (Lilienfeld ve Schaeffle), ekonomi ilminin etkilediği sosyoloji akımları (Schmoller, Bücher ve Sombart) ve sosyolojinin konusuyla ilgili tartışmalar (Treitschke ve Dilthey) başlıkları altında “1860-1900 Yılları Arasındaki Sosyoloji Sistemleri”ni değerlendirmeye çalışıyor (s. 33-39). “Deneysel Sosyoloji” başlıklı bölüm ise,

yalnızca ve bütünüyle Le Play'e ayrılmış (s. 41-45). Durkheim, Pareto, Weber ve Tönnies'in tanıtıldığı Bölüm 4'te ise "1900 Yılında Sosyolojinin Yeniden Sistemleştirilmesi"nin nasıl gerçekleştirildiği sergilenmek istenmiş (47-74). "1900'den Sonraki Sosyoloji Sistemleri" ise Bölüm 5'te ve Formel Sosyoloji (Simmel ve V. Wiese), Psikolojik akım (Tarde, Le Bon ve Vierkandt), Üniversalist Akım (Spann) ve Tarihi Akım (Gumplowicz ve Oppenheimer) başlıkları altında değerlendiriliyor (s. 75-83). Bu bölümleri "Sosyoloji ve Diğer Sosyal İlimler" başlıklı ve içeriğinde ekonomi, antropoloji, psikoloji, tarih, politik bilim ve felsefe ile sosyolojinin ilişkilerinin değerlendirildiği Bölüm 6 takip ediyor (s. 85-98). Kısım I, "1960'larda Teknik Gelişmeler ve Sosyoloji" başlıklı Bölüm 7'ile sona eriyor (s. 99-103).

Kısım II, daha çok sosyolojinin konusu ve temel kavramlarına ayrılmış durumda. Bu kısımda "Sosyolojinin Konusu" (Bölüm 1, s. 107-111), "Sosyal Yapının Temel Unsurları (Sosyal Aksiyon ve Etkileşme)" (Bölüm 2, s. 113-123), "Normlar" (Bölüm 3, s. 125-144), "Statü ve Rol" (Bölüm 4, s. 145-163), "Sosyal Gruplar" (Bölüm 5, s. 165-1849, "Kurum" (Bölüm 6, s. 185-192), "Sosyal Tabakalaşma" (Bölüm 7, s. 193-212) ve "Sosyal Yapı" (Bölüm 8, s. 213-217) kavramları ele alınıyor. Eser, çalışmada geçen kavram ve düşünürlerin isimlerinin yer aldığı "İndeks" bölümüyle (s. 219-230) sona eriyor.

Eserin "sosyoloji tarihi"ni özetleyen kısmı, belli akımlar ve belli sosyolog, filozof ve iktisatçıların düşünceleri hakkında bilgiler vermekle birlikte bir bütün olarak sosyolojinin nasıl bir tarihsel, toplumsal, ekonomik ve siyasal ortamda doğduğu ve ne tür işlevler üstlendiği konularında doyurucu olmaktan uzak. Türkçe'de mevcut telif ve tercüme sosyoloji tarihlerinin pek çoğunda da karşımıza çıkan bu problem, bu kısımla ilgili dile getirilmesi gereken bir husus. Bu kısımla ilgili olarak ifade edilmesi gereken ikinci bir husus da, eser 1981 yılında basılmış olmasına karşın neden 1960'lı yıllara kadar olan dönemle sınırlanmış olduğudur. Bu arada, 1960'ları da içerecek şekilde sosyoloji tarihinin özet bir sunumu yapılmış olduğuna göre, okurun Parsons, Frankfurt Okulu, Yapısalcılık vs. gibi bu dönemde etkili olan düşünür ve akımlardan da bahsedilmesini bekleme hakkı doğuyor. Fakat eserin bu kısmında, bu beklentinin karşılığı yok. Bu da, elbette yazarın yararlandığı kaynakların aynı zamanda yazarın sosyoloji tarihini ele alan bu bölümü planlarken belli bir sınırlılık mı yarattığı sorusunu akıllara getiriyor. Bu eksiklerine rağmen, eserin ilk kısmı derli toplu ve özenli işleyişiyle yararlı ve işlevsel bir metin olarak dikkati çekiyor. Hele hele, Türkiye'de sosyoloji tarihlerinde dahi ihmal edilen

belli isimlere, akımlara, dönemlere ve bölgelere yer vermiş olması da ayrıca önemlidir.

Sosyolojinin temel kavramlarının ele alındığı bölümlerden oluşan ikinci kısımda dikkatimizi çeken ilk husus, Amerikan sosyolojisinin bariz etkisidir. Toplumun yapısına ve birimlerine ilişkin kavramlar, Amerikan sosyolojisinin kurucu ve önemli isimlerinin (örneğin Parsons, Blau, Shils vb.) eserlerinden yararlanılarak işlenmiş. (Bu anlamda, kitabın ilk kısmı Avrupa, ikinci kısım ise Amerika sosyolojilerinin etkisini taşıdığı söylenebilir sanıyorum.) Bir diğer vurgulanması gereken husus ise, bu kısımda “sosyal değişme”, “sosyal hareketlilik”, “kültür” ve “toplumsallaşma” gibi bir giriş kitabında olmaması eksiklik hissi uyandırabilecek bazı kavramlara yer verilmemesidir.

Eserde Türk sosyolojisinden ve tarihinden bahsedilmeyişi de önemli bir eksiklik teşkil ediyor. Kavramların işlenişinde yine, meselelerin okurun/öğrencinin zihninde somutlaşmasına imkân tanımak amacıyla verilen örneklerin de Türk toplumundan seçilmeyişi de dikkat çekiyor.

Fındıkoğlu, Ziyaeddin Fahri, *İçtimaiyat*, 3. bs., İstanbul: İÜ Hukuk Fakültesi, 1947, 464 s.⁷

İlk baskısı, ‘Üçüncü Basılışa Önsöz’den öğrenebildiğimiz kadarıyla 1939’da bir sosyoloji dergisinde yayınlanmış (s. 23),⁸ temel olarak Hukuk

⁷ Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu’nun *İçtimaiyat Dersleri* (İstanbul: İÜ İktisat Fakültesi Yay., 1971, 336 s.) başlıklı bir çalışması daha bulunmaktadır. Her ne kadar eserin kapağında “Birinci Cilt: Sosyoloji Doktrin ve Kolları” alt başlığı bulunmaktaysa da, burada sözünü ettiğimiz kitabın büyük ölçüde aynısıdır. 1971 tarihli *İçtimaiyat Dersleri*, 1939 tarihli *İçtimaiyat* kitabına göre daha sade bir dille kaleme alınmış. Bölüm başlıklarına bakıldığında “içtimaiyat” yerine “sosyoloji” sözcüğünün tercih edildiği görülür, fakat alt başlıklarda önceki baskıda kullanımlar aynen kalmış. Bu farklı kullanımlar görüldüğünde yeni bir bölüm eklenmiş intibai doğmaktaysa da, alt başlıklara bakıldığında tamamına yakın bölümlerin aynen korunmuştur. Mesela 1971 tarihli baskıda “Sosyoloji Doktrinleri” başlıklı birinci bölümün ilk faslı “Doktrinlere Toplu Bir Bakış” (s. 3-25) başlığını taşıyor. Ancak bu fasıl *İçtimaiyat* kitabının “Tarih Felsefesi ve İçtimaiyat” başlıklı birinci faslıyla (s. 24-48) aynıdır. Yeni bölümler de eklenmiş ayrıca. 1971 tarihli kitapta, ilk kitapta olmayan, “İktisat Sosyolojisi” (Üçüncü Fasıl, s. 267-284), “Sanayi Sosyolojisi” (Dördüncü Fasıl, s. 285-304), “Köy ve Şehir Sosyolojileri” (Beşinci Fasıl, s. 305-314) ve Folklor, Güzel Sanatlar Sosyolojisi ve Göç Sosyolojisi gibi başlıkların işlendiği “Birkaç Sosyoloji Kolu” (Altıncı Fasıl, s. 315-326) başlıklı bölümler yeni eklenmiş bölümler olarak göze çarpıyor.

⁸ “Birinci Basılışa Önsöz”ün sonunda, önsözün yazıldığı tarih olarak 1 Teşrinievvel 1934 verilmiştir (s. 16).

Fakültesi'nde okutulan sosyoloji dersi için hazırlanan bir ders kitabıdır. Yazar, üç baskı için ayrı ayrı kaleme aldığı önsözlerde, sosyolojinin Türk üniversite sistemindeki tarihine ilişkin de bilgiler veriyor.

Eser, toplumsal meseleler ve yapı hakkında da bilgi sahibi hukukçular yetiştirmek üzere fakülte müfredatına dâhil edilen sosyoloji dersi için hazırlanan notlardan oluşuyor. Eserin iç planı da bütünüyle dersin verildiği fakültenin özelliklerini yansıtır niteliktedir. “İkinci Basılışım Önsözü”nde yazar, derste takip edeceği yolu –ki aynı zamanda kitabın iç planını da– şöyle özetliyor: “Şimdi derslerimizde takip edeceğimiz yolu anlatacağım: İki semester devam edecek tedrisatımızın ilk semesteresini umumî içtimaiyata hasredeceğiz. Sosyolojinin ve bu arada hususî olarak hukuk sosyolojisi ile iktisat sosyolojisinin mevzu ve usullerini, gaye ve tatbikatını izaha çalışacağız. Fakat içtimaiyatın Hukuk ve İktisat Fakültelerinde tedrisatından maksat diğer hukuk ve iktisat derslerine temas eden meseleler hakkında nasıl sosyolojik araştırmalar yapıldığını göstermek olduğundan bu gibi araştırmalardan birer nümune vücuda getirmek lazımdır. İkinci semester tedrisatında bu ciheti göz önünde tutacağız. Sizi birinci semester tedrisatında nazarı tedrisatın tatbikatına alıştıracağız ve içtimaiyat usullerinin hukukî ve iktisadî meselelere nasıl tatbik edildiğini yerli hayatımızın hukukî ve iktisadî vakıaları vasıtasile göstermeğe çalışacağız.” (s. 21).

Eser temelde “iki kitap”tan oluşuyor. Birinci Kitap “İçtimai Doktrinler” genel başlığını taşıyor ve bu başlık altındaki ilk 4 fasılda (s. 24-112) toplumsal tarih felsefesine, coğrafi yaklaşıma, biyolojik faktörlere ve psikolojik durumlara indirgeyen yaklaşımlar üzerinde duran yazar, toplumsalın bunların hiç birisine indirgenemeyeceği ve onun kendisine özgü birtakım özelliklere sahip olduğu sonucuna varıyor. Toplumsal realitenin özgün yanları üzerinde ise, “İçtimai Şe’niyet Meselesi” başlıklı beşinci fasılda duruyor (s. 113-139).

Eserin ikinci kitabı “İçtimaiyat Kolları” genel başlığını taşıyor ve ‘İçtimaiyatta İşbölümü’ başlıklı birinci fasılla başlıyor (s. 143-147) ve Türkiye zaviyesinden bu meseleyi ele aldığı ikinci fasılla devam ediyor (s. 148-152).

Devam eden kısım iki sosyoloji dalına ayrılmış durumdadır: Hukuk Sosyolojisi ve Ahlak Sosyolojisi. Bu iki dal, iki ayrı bölüm halinde işleniyor. ‘Hukuk Sosyolojisi’ ve ‘Ahlak Sosyolojisi’ başlıklı iki ana bölümden oluşuyor.

Hukuk Sosyolojisine ayrılmış Birinci Bölüm, 'Nazarî Hukuk Sosyolojisi' ve 'Tatbikî Hukuk Sosyolojisi' başlıklı iki 'bab'tan müteşekkildir. Gerek Hukuk ve gerekse de Ahlak sosyolojileri başlıklı bölümlerde her iki alanın sosyoloji ile ilişkisi ve kendi içerisindeki uzmanlık alanları hakkında değerlendirmeler veriliyor.

Kitap, 'Nesebi Sahih Olmayan Çocukların Durumu' konusunda "Adliye Vekâleti Raporu" (s. 430-459) ve "Adliye Raporu Hakkında Bir Rapor" (s. 460-464) başlıklı iki ekle nihayete eriyor.

Fichter, Joseph, *Sosyoloji Nedir?*, 2. bs., Ankara: Attila Kitapevi, 1994, vi+214 s.

Yapısalcı-işlevselci bir perspektifle kaleme alınan çalışma, "Sosyoloji Nedir?" başlıklı bir giriş ve 3 ana kısımdan oluşuyor. "Kişi ve Toplum" başlığını taşıyan birinci kısım 'Sosyal Kişilik', 'Sosyal Statü', 'Kategoriler ve Kültür', 'Gruplar ve Birlikler', 'Topluluklar' ve 'Toplum' başlıklı altı bölüm içeriyor. "Örüntüler ve Kültür" başlıklı ikinci kısım ise, 'Davranış Örüntüleri', 'Roller', 'Etkileşim Süreçleri', 'Kurumlar' ve 'Kültür' başlıklı beş bölümden oluşuyor. "Kültür ve Toplum" başlıklı üçüncü ve son kısım ise, 'Değerler', 'Hareketlilik', 'Değişme', 'Sosyal Kontrol', 'Sapma' ve 'Sosyokültürel Bütünleşme' başlıklı altı bölümden meydana gelmiş. Eserin sonunda, mütercim tarafından hazırlanmış olan bir 'İngilizce-Türkçe Kavram Sözlüğü' eklenmiş. Eser, Türkçeleştirilirken 'her bölümün sonunda Amerikan toplumu için yapılan analizler'in çeviri dışı bırakıldığını "Çevirenin Önsözü"nden öğreniyoruz.

Eseri, her bir kısmın başında yer alan ve o kısımda ele alınacak konuları özetleme amacı taşıyan cümlelerle tanıtmak daha uygun olacaktır. Birinci kısmın muhtevi olduğu konuları yazar şöyle özetliyor: "Bu çalışmanın kavramsal yaklaşımına göre sosyal kişiler toplumun, davranış örüntüleri de kültürün birimidir. Bu ilk kısımda en küçük birim olan kişiden yola çıkacak, kişinin başkalarıyla kurduğu çeşitli birlikliklerden sonra toplam topluma ulaşacağız. İlk sosyal kişi ve sosyalizasyon sürecini inceleyecek (bölüm 1), sonra kişinin sosyal statüsü, kişinin toplumdaki bir pozisyonu elde edebilme

yolları (bölüm 2), kişilerin yer aldığı sosyal kategori ve yığınlar (bölüm 3), grup ve birlikler (bölüm 4) ve topluluklar (bölüm 5) üzerinde duracağız. İlk kısmın son bölümü bir bütün olarak toplumla ilgilidir (bölüm 6).” (s. 17).

İkinci kısma ilişkin olarak da şu özetlemeyi yapıyor: “Önceki kısım bize grup yaşamının sadece kısmi bir görünümünü vermiştir. Eğer sosyoloji sadece sosyal kişilerin ne olduklarını incelemiş olsaydı statik bir bilim olurdu. Sosyoloji bu kişilerin ne yaptıklarını da incelemelidir. Toplumdaki kişilerin sergilediği davranış örüntülerini soyutlayabilmeli ve genelleyebilmelidir. Bu kısımda en küçük birim olan kültür örüntüsünden hareket edecek, sonra da kültürün hangi diğer örüntülerle birleşerek toplam kültür halinde formlaştığını göreceğiz. Önce davranış örüntülerini inceleyecek (bölüm 1), sonra bu bileşimlerin role dönüşmesini (bölüm 2) ve etkileşim süreçlerini (bölüm 3) analiz edeceğiz. Örüntü, rol ve süreçler kurumların içeriğini (bölüm 4), kurumlar da daha sonra toplam kültürü oluştururlar (bölüm 5).” (s. 83).

“Kültür ve Toplum” başlıklı üçüncü kısımda ele alınan konular ise, yine yazarın ifadeleriyle, şunlardır: “Önceki kısımlar bize kişi ve toplum ile örüntü ve kültürün paralel analizine ilişkin kavramsal bir çerçeve ile bazı bilimsel içgörüler sağlamıştır. Bu kısımda ise çeşitli sosyokültürel olguların incelenmesinde bu iki ayrı analiz çizgisi birleştirilmelidir. Grup yaşamının anlamını ve kültürel alışkanlıklar değerlerin analizi ile açıklığa kavuşturulmaktadır (bölüm 1). Kişiler hareketliliğin hem konuları, hem de ajanlarıdır (bölüm 2) ve tüm sosyokültürel olgular hem değişmeye uğrarlar (bölüm 3), hem de çeşitli kontrol formlarından etkilenirler (bölüm 4). Kişilerin norm ve değerleri bazen sapma (bölüm 5)ya maruz kalırsa da sosyokültürel bütünleşme varlığını –varlığını sürdürübilmesi için zorunlu olan dereceyi aşmadığı sürece- koruyabilir (bölüm 6).” (s. 141).

Freyer, Hans, *Sosyolojiye Giriş*, çev. Nermin Abadan, 3. bs., Ankara: AÜ SBF Yay., 1967, viii+254 s.

Siyasal Bilgiler Fakültesi, “Münster Üniversitesi Hukuk ve Devlet İlimleri Fakültesi Sosyoloji Ordinaryüs Profesörü” olan Freyer’e, “1955-1956 yılının bütün ders yılı ve 1956-1957 yılının yaz sömestri zarfında sosyoloji

kürsü ve derslerini kendisine tevdi” etmiş. Freyer’in *Sosyolojiye Giriş* başlıklı kitabı da, anlaşıldığı kadarıyla, bu dersler vesilesiyle ortaya çıkmış bir çalışma.

Kitap toplam 6 bahisten oluşuyor. Birinci bahis sosyolojinin konusunu ve metodunu, ikinci bahis sosyolojinin tarihini, üçüncü bahis sosyal hayatın ana biçimlerini, dördüncü bahis sosyal hareketlilik meselesini, beşinci bahis köy ve şehir hayatını ve altıncı bahis de aile sosyolojisini içeriyor.

Giddens, Anthony, *Sosyoloji: Eleştirel Bir Giriş*, çev. Ruhi Esengün ve İsmail Öğretir, İstanbul: İhtar Yay., 1993, 168 s.

Eserin iç kapağında, kitabın ismi “Sosyoloji: Eleştirel Bir Yaklaşım” olarak verilmiş. Alt başlığından da anlaşılacağı üzere, alışılmış giriş nitelikli ders kitaplarından birisi değil Giddens’in kitabı. Kaleme almış olduğu “Önsöz”de de bu hususun altını çiziyor: “Bu kitap sosyoloji konusunda giriş niteliğindeki diğer birçok kitaptan birkaç bakımdan farklılık gösteriyor. Sosyal kuramın temel sorunları konusundaki tartışmaları bir araya getiriyor; bu da sosyolojinin diğer bütün sosyal bilimlerle paylaştığı kuramsal ilgi alanlarının özüdür. Bu konuların sosyoloji ile ilk tanışma fırsatını yakalamaya çalışanlar için önemsiz olduğu yolundaki alışılmış görüşü benimsemiyorum. Aynı zamanda bu gibi sorunların, konunun deneysel içeriğine henüz vâkıf olmamış bir okuyucu için kavranamayacak kadar karmaşık olduğu şeklindeki aynı ölçüde yaygın görüşü de kabul etmiyorum. Giriş niteliğindeki eserlerde genellikle rastlanan noktalardan ayrılan belirli konulara parmak basacağım. Sosyoloji alanında verilmiş eserlerin çoğu özellikle yazarın ve kitabın yöneldiği okuyucu kitlesinin yaşadığı belli bir toplum göz önüne alınarak yazılmaktadır. Sosyolojik düşüncenin belli başlı görevlerinden birinin alışılmışın kalıplarından kurtulmak olduğu inancıyla böyle bir dargörüştülükten kaçınmağa çalışacağım. Ama belki de bu kitabın en ayırmedici özelliği tarihsel olanı ısrarla vurgulamasıdır.” (s. 9-10).

Yazar, ‘bir eleştiri alanı olarak’ gördüğü sosyolojinin bağlamı ve tanımı üzerinde görüşlerini dile getirdikten sonra, sosyolojinin problemlerine çözümler bulmak için çıktığı ‘sanayi toplumu’na ilişkin tartışmalarla devam ediyor.

Çağdaş dünyada karşılaştığımız sorunların çözümüne ilişkin farklı düşünürlerin başvurduğu düşünce biçimlerini ayırtırmak için 'sanayi toplumu' ve 'kapitalist toplum' kavramlarını birbirine karşıt iki temel düşünce biçimi olarak niteliyor. Sonrasında, çağdaş gelişmeler ışığında sınıf ve devlet konularında meydana gelen değişimleri irdeliyor.

Devam eden bölümlerde kent ve kentleşme, aile ve cinsiyet olgularını kapitalizm öncesi ve kapitalizm mukayeseleri yaparak ele alıyor. Son bölümde ise, modernleşme kuramı, çağdaş dünyadaki eşitsizlikler ve milli devlet başlıkları altında kapitalizm ile dünya sistemi arasındaki ilişkileri inceliyor.

Giddens, "Sonuç: Eleştiri Kuramı Olarak Sosyoloji" (s. 155-167) başlıklı son bölümde hem o sayfaya kadar yaptığı işi özetliyor, hem de sosyolojide yaşanan sorunların çözümünde nasıl bir yol takip edilmesi gerektiğine ilişkin önerilerini sıralıyor. Yazar, çalışmasında, "sosyoloji konusunda uzun süreden beri egemenliğini sürdüren düşünce biçimleri ile çelişen bir sosyoloji kavramını" tanıtmak amacıyla olduğu iddiasını taşıyor. Eleştirisi, "toplumsal davranışlara ait evrensel kanunları bulmak umuduyla, sosyolojiyi tabiat bilimlerine göre biçimlendirmek isteyenler[in], onu tarihten ayırmak eğiliminde" (s. 155) olduklarıdır. Yazar, tarih ile sosyoloji arasındaki bağın kurulması gerektiğini düşünüyor. Tarihin, 'bütün insanları biçimlendirirken onların akıllarından bile geçmeyen ya da tahmin bile edemedikleri sonuçlar doğurduğunu kavramak" zorunluluğumuzun altını çizen Giddens, "geçmişte sönüp gitmiş olan toplum biçimleri ve hayat tarzları[nın], halen devam eden toplumsal değişim süreçlerinin ortaya çıkardığı toplumların hayat tarzlarından temelde farklı olan diğer toplum biçimlerini bir ölçüde anlamamıza, sosyolojinin bir eleştiri kuramı olarak görevlerini yerine getirmesine yardımcı olabi[leceği]" (s. 156) iddiasını taşıyor. Eserinin sonraki sayfalarında da, bu ihtiyacın Marksizm tarafından karşılandığına ilişkin iddiaları/yaklaşımları cevaplamaya ayırmış ve 'yeniden yapılanmamış bir Marksizm'in bu sorulara cevap veremeyeceğini ifade ediyor. Özetle Giddens, eleştirel düşünce perspektifinden sosyolojiyi bir yerlere oturtmaya çalışmış, temel meselelerini ele almış ve yaşadığı sorunların çözümünde ya da farkına varılmasında bir başvuru kaynağı olarak 'tarih'e başvurmanın gerekliliğinin altını çizmiştir.

Giddens, Anthony, *Sosyoloji*, Hüseyin Özel ve Cemal Güzel (yay. haz.), çev. Hüseyin Özel, Talip Kabadayı, Mine Turhan Kara, Nursen Oral, Işıl Bayar ve Hamdi Bravo, Ankara: Ayraç Yay., 2000, xiv+674 s., (2. bs., 2005, 704 s.).

Son dönemde sosyoloji çevrelerinde popülaritesi hayli artmış bir isim olan Giddens'in, ülkemizde de sosyolojiye giriş derslerinde yaygın şekilde okutulan eseri; 'Sosyoloji Nedir' sorusundan başlayarak kültürü, toplumu, bireyi, toplum türlerini, toplumsal etkileşimi, toplumsal cinsiyet ve cinselliği, beden konusunu, aile, suç, ırk, tabakalaşma ve sınıf meselelerini, çağdaş örgütlenme sorunlarını, ekonomik hayatı, siyasal düzeni, kitle iletişim araçlarını, eğitimi, dini, kent, toplumsal devrimler meselesini, küreselleşme konusunu, sosyolojik araştırma yöntemlerini ve sosyolojik kuramı ele alan toplam 21 bölümden oluşuyor. Kitabın sonunda, ayrıca, 'Temel Kavramlar Sözlüğü' ve 'Önemli Terimler Sözlüğü' başlıklı iki küçük sözlükçe de yer alıyor.

Hayli kapsamlı ve hacimli olan eserin, ilk dikkati çeken özelliği günümüzde sosyolojide yeni araştırma alanları olarak ortaya çıkan meseleleri içeren, çağdaş gelişmeleri dikkate alan muhtevasıdır. Zaten yazar, çalışmasının başlangıcında yer alan "Bu Kitap Hakkında" başlıklı bölümde eserin bu yönüne işaret ediyor. Burada belirtilenlere göre, yazar, *Sosyoloji*'de 'bir ölçüde özgünlük ile bütün sosyologların ilgi alanları içindeki bütün temel konuların bir çözümlemesini birleştirme"yi (s. xiii) amaçlamıştı. O nedenle de, yine kendi ifadeleriyle 'gereğinden fazla inceltilmiş kavramları ortaya atmaya çalışmıyor; bununla birlikte, disiplinin en uç sınırlarından alınmış düşünce ve bulgular(a)" da kitabında yer veriyor.

Yıllarca sosyolojinin çeşitli boyutlarına ilişkin her düzeyde dersler veren Giddens, tecrübesini ve temel yaklaşımlarını bu kitabı kaleme alırken eserine başarıyla yansıtmayı becermiş. Kitabını yazarken, her biri çalışmaya ayırt edici bir nitelik veren belli temalar etrafında kurmaya özen gösterdiğini belirtiyor. Bu temaların önemlilerinden bir tanesinin 'değişen dünya teması' olduğunu belirtiyor. İkinci önem verdiği tema 'toplum yaşamının küreselleşmesi'dir. Üçüncü teması çalışmanın 'karşılaştırmalı bir bakış açısı'yla kaleme

alınmasıdır. ‘Sosyolojiye tarihsel bir bakış açısından hareketle yaklaşılması gerektiği’ şeklindeki inancı da dördüncü temasını oluşturuyor. Beşinci bir tema olarak, kitabın tümünde ‘toplumsal cinsiyet sorunları’na özel bir önem verildiğini belirtiyor. Altıncı bir tema olarak da, *kişiyi özgürleştirici bir deneyim olarak* sosyolojiyle uğraşılması anlamında ‘toplum’ ile ‘kişisel’ arasındaki ilişkinin dikkate almış.

Her bir bölüm, o bölümde işlenen ana başlıkların verildiği bir ‘içindekiler sayfası’ ile başlıyor. Ardından konuya girişte, o bölümde işlenecek temel kavramlar sayfanın tepesine belirgin bir biçimde yerleştirilmiş. Ardından bu bölümde nelerden bahsedileceğine ilişkin kısa bir giriş kaleme alınmış. Sonrasında konudan bahsedilmeye başlanmış ve ilerleyen sayfalarda sosyolojik araştırmalardan, gazete ve dergi gibi değişik kaynaklardan aktarılan örnekler ve resim, grafik, tablo ve karikatür gibi görsel malzemeler eşliğinde bölüm başlığı işleniyor. Her bir bölümün sonunda, o bölümde tartışılan konular ve varılan sonuçlar maddeler halinde özetleniyor. O bölümde kullanılan ‘önemli terimler’ yine başlıklar halinde veriliyor ve “Ek Kaynaklar” başlığı altında farklı okuma önerileri sunulmak suretiyle bölüm nihayete erdiriliyor.

Gleyse, A. ve A. Hesse, *İçtimaiyat Dersleri*, çev. Mehmed İzzet, Mehmet Kanar (yay. haz.) İstanbul: Edebiyat Fakültesi Yay., 1998 [1999?], xvi+358 s. [Eski harflerle ilk baskı: İstanbul: TC İstanbul Darülfünunu, Matbaa-i Amire, 1924].

İlk baskısı 1924 yılında eski harflerle İstanbul Darülfünunu Edebiyat Fakültesi Neşriyatından yapılan ve aynı zamanda Edebiyat Fakültesi’nin 1 nolu yayını olan eser; İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Araştırma Merkezi ve Genel Sosyoloji ve Metodoloji Anabilim Dalı’nın çabaları ve Prof. Dr. Mehmet Kanar tarafından yeni harflere aktarılmıştır.

Durkheimci bir anlayışla yazıldığı, hem yeni baskısına sunuş yazarlar, hem de eserin mütercimi Mehmed İzzet tarafından belirtilmektedir. Yazarlar “sosyolojinin konusunun ne olduğundan başlayarak, toplum-birey ilişkisi, toplumların tasnifi, sosyolojinin alt dalları, ulusun oluşumu, özellikleri vb., din, sanat aile gibi konuları” (s. vii) ele almışlardır.

Eser, Mehmed İzzet tarafından, “içtimaiyat” okuyanlar ve okutanlar için rehber kitap ihtiyacını karşılamak üzere Fransızcadan tercüme edilmiş. Eserin kaleme alınış gayesini ve muhtevasını anlamak açısından, dış kapağında, kitabın başlığının üzerinde “Terbiye ve Ahlaka Müteallik Tatbikatıyla” ibaresi bulunduğunu belirtmemiz gerekiyor. Mehmed İzzet, bu ibarenin metinde çok da ilmî bir karşılığının olmadığı görüşündedir (s. xiii).

Kitap, sosyolojiye giriş kitabı olarak düşünülmüşse de, sosyolojinin tarihini, önde gelen belli başlı [kurucu] sosyologları, kavramlarını, yöntemini vs., kısacası disiplini anlatmaktan ziyade belli bir bakış açısıyla (ki bu bakış açısının Durkheimci korporatist toplum modeli temelli olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz sanıyorum) sosyolojinin inceleme konusu olan ‘toplum’un bileşkelerini, nelerden teşekkül ettiğini –bir başka deyişle de, ‘nelerden teşekkül etmeleri *gerektiğini*’- gösterme gayreti içerisinde bulunuyor. Mütercim belirttiği ve *dikkat çektiği* üzere de, yazarların Fransız olmaları nedeniyle de, bütün mesele Fransız toplumu özelinde işleniyor.

Eser “İçtimaî Hayatın İnsan Üzerine Nüfûzu” başlıklı bir girişten sonra “Birinci Kısım: İktisadî İçtimaiyat [İktisadî Sosyoloji]” (s. 13-77), “İkinci Kısım: Beytî İçtimaiyat [Aile Sosyolojisi]” (s. 79-111), “Üçüncü Kısım: Siyasî İçtimaiyat [Siyaset Sosyolojisi]” (s. 113-207), “Cinâ’î İçtimaiyyat [Suç Sosyolojisi]” (s. 209-225), “Beşinci Kısım: Din, İlim ve Sanatın Menşe’i ve Münasebatı” (s. 227-303) halinde toplam 22 bölümden oluşuyor ve yazarlar tarafından sunulmuş bir okunacak kitaplar listesi (s. 305-308) ile son buluyor. Eseri yeni harflerle yayına hazırlayanlar tarafından kitaba bir Osmanlıca-Türkçe “Sözlük” de eklenmiştir (s. 309-335). Bu nüshada belirtilmiş olmamasına karşın, kitabın sonunda, muhtemelen mütercim tarafından hazırlanmış bir “Sosyoloji İle İlgili Terimler” sözlüğü de bulunuyor (s. 337-343).

Kessler, Gerhard, *Sosyoloji*, İstanbul: İÜ Hukuk Fakültesi Talebesi Cemiyeti Neşriyatı, 1934, 140 s.

Kitabın iç kapağındaki bilgilerden anlaşıldığı kadarıyla, eser “Ord. Prof. Dr. G. Kessler’in Doçent Hikmet Sadık B. tarafından Türkçeye çevrilen

takrirleri”nin Fahri Galip tarafından tutulan notlarından oluşuyor. Eserin yazar tarafından bir daha görülüp görülmediği, gözden geçirilip geçirilmediği bilgisine eserden ulaşamıyoruz. Toplam 7 fasıl ve Bibliyografya’dan oluşan eserin ilk faslı “İçtimaiyata Giriş” başlığını taşıyor ve sosyolojinin tanımı, tarihçesi, topluma ilişkin geliştirilen düşüncelerden söz ediyor. “Fert ve Cemiyet” başlıklı ikinci fasıl, birey ile toplum arasındaki ilişkileri ve ‘Hakiki İçtimai Hayatın Üç Büyük Nizamı’ alt başlığı altında da feodalizm, kapitalizm ve sosyalizmden bahsediyor. “İçtimai Münasebetler” başlıklı üçüncü fasılda, cemaat ve cemiyet kavramları temelinde toplumsal ilişkilerin tasnifine gayret gösteriliyor. “İçtimai Gruplar ve Organizasyonlar” başlıklı dördüncü fasılda grup, yığın, kitle vb. kavramlar ‘şekilli ve şekilsiz gruplar’ kavramları özelinde ele alınıyor. Beşinci fasılın ilk sayfasına düşülen notta belirtildiğine göre, zaman kalmayışı nedeniyle dönemin son derslerinde işlenmesi planlanan konular hakkında özet değerlendirmeler yapmakla, hatta bu derslerde işlenecek konuların muhteviyatına ilişkin bilgiler verilmekle yetinilmiş. Buna göre beşinci bölümde toplumsal hayat, -Comte’un- statik ve dinamik kavramları merkeze alınarak işlenecekti. Altıncı ve yedinci bölüm –birlikte düşünülmüş bir bölümdür- ise, halk, devlet ve nüfus gibi konular üzerinde yoğunlaşacaktı.

Kitabın elbette öğrencilerin tuttuğu notlardan mürekkep oluşu, belli bir sistematikten yoksunluğu beraberinde getiriyor. Kopuklukların ve sıçramaların oluşu, eserin oluşum süreci dikkate alındığında gayet anlaşılabilir bir şey. Eserin en orijinal ve önemli tarafı, sonunda yer alan Bibliyografya kısmıdır. Bu kısım, adeta toplumsal hayat üzerine düşünmek isteyenler için tasarlanmış ve önerilmiş bir okuma listesidir. Bu yönüyle de bugünden geçmişe dönük biçimde sosyoloji konusunda okumak isteyenler için son derece faydalı bir okuma-çalışma programı niteliğindedir.

Kessler, Gerhard, *Sosyolojiye Başlangıç*, çev. Z. Fahri Fındıkoğlu, 2. bs., İstanbul: İşletme İktisadi Enstitüsü 30. Yıl Yay., 1985 (1. bs., *İçtimaiyata Başlangıç*, İstanbul: İÜ İktisat Fakültesi Nşr., 1938), xxxii+254 s.

Eser, 1933 üniversite reformu sonrasında Almanya’dan ülkemize göç eden ve İÜ İktisat Fakültesi’nde görev yapan Gerhard Kessler’in verdiği

sosyoloji derslerinde hasil olan “ders kitabı” ihtiyacını karşılamak üzere kaleme alınmış ve –o dönemde henüz doçent olan- Z. Fahri Fındıkoğlu tarafından Türkçe’ye tercüme edilen ve 1938 yılında yayınlanan kitabın yeniden gözden geçirilmiş halidir. Temelde ders notlarına dayanan bir çalışmadır. Eseri gerek terimler ve gerekse de ders notlarından daha derli toplu bir kitaba dönüştürme işinde Prof. Dr. Amiran Kurtkan’ın büyük katkısı olduğu, gözden geçirilmiş yeni baskı için İşletme İktisadi Enstitüsü Müdürü Prof. Dr. Kemal Tosun’un kaleme aldığı “Önsöz”de belirtilmektedir (s. xi).

Toplam 7 bölümden oluşan eserin ilk bölümü “Sosyolojiye Genel Bakış” başlığını taşıyor ve sosyolojinin nasıl bir ilim olduğundan, ilk sosyolojik düşüncelerin ortaya çıkışından, sosyolojinin temel kavramı olarak ‘cemiyet’ten, cemiyet ile *ırk* arasındaki bağdan bahsedilmekte ve sosyolojinin ‘manevi bir ilim’ olarak mı yoksa ‘tabii bir ilim’ olarak mı ele alınması gerektiğine ilişkin tartışmaya yer vermektedir.

İkinci bölümde, birey ve toplum konusu ahlak kavramıyla ilişkilendirilerek ele alınmaktadır. Üçüncü bölüm tarih felsefesine tahsis edilmiştir. Konu Floris, İbn Haldun, Machiavelli, Bodin ve Vico gibi düşünürler özelinde tarih felsefesinin ortaya çıkışından söz edildikten sonra, Aydınlanma dönemi tarih felsefesi, romantiklerin tarih felsefesi ve monist felsefenin tarih konusuna yaklaşımı belli filozoflar üzerinden değerlendirilmektedir. Bölüm, tarih felsefesinin eksik kaldıkları noktalarla ilgili kısa bir tartışmayla sonlanıyor. Dördüncü bölümde yazar sosyal ilişkileri, beşinci bölümde de sosyal zümreler ve toplumun organizasyonu meselelerini ele alıyor. Günümüzde yaygın olarak ‘sosyal grup’, ‘kitle’, ‘yığın’, ‘kalabalıklar’ gibi isimlerle ifade ettiğimiz insan birlikteliklerini, Kessler, *şekilli* ve *şekilsiz zümreler* şeklinde isimlendirmektedir. Bu başlık altında ayrıca –günümüzdeki adlandırmayla- ‘toplumsal tabakalaşma’ meselelerine değiniyor.

“Sosyal Durumlar” başlıklı altıncı bölümde, yazar, sosyal hareketlilik meselesini kendine özgü bir tarzda ele alır. “Halk ve Devlet” başlıklı yedinci ve son bölümde ise Kessler; nüfus, halk ve devlet için doğal temeli olarak gördüğü mekan meselesini ve nüfus kavramını ele alır. Bu bölümün ‘Halk’ başlıklı alt

bölümü de, klandan ulus devlete (onun deyiimiyle ‘Devlet Halkı’) doğru bir evrimi gösterir bir tarzda ele alınmıştır.

Eser, ders notları kaynaklı olması nedeniyle olsa gerek, dipnot ve kaynakça içermiyor. Bütünüyle serbest bir anlatım tarzı esere hâkim. Sosyolojinin ortaya çıkışını temellendirirken *tabiat* (içgüdü) ve *kültür* (akıl, iradîlik) kavramları etrafında meseleye yaklaşması dikkat çekici. Cemiyet (toplum) konusunu ele alırken, meseleyi ahlakla alakalandırması da bu ayrımın bir devamı niteliği taşıyor.

Cemiyet-fert ilişkilerinin anlatıldığı bölümde, ideal bir toplumsal hayat ve birey-toplum ilişkisinin nasıl olması gerektiği işleniyor. Bu bölümün işlenişinde nasihat veren bir üslup dikkat çekiyor. Başka bir deyişle, toplum denen birlikteliğinin parçalarının ne olduğunu gözler önüne sermekten ziyade, bu organizmanın en iyi nasıl işletilebileceği –elbette kendi felsefi tercihleri zaviyesinden- sunulmaya çalışılmaktadır. Kitapta ahlak konusuna verilen yer ve önem de bu açıdan anlamlı.

Yazarın hem liberalizme, hem de sosyalizme cevap verme ihtiyacı hissediliyor. Bu bağlamda ‘sosyal denge’ problemine özel bir önem veriyor. Liberal bir toplum modeli ile sosyalist bir toplum modeli arasında, ahlakın katkısıyla kurulacak ve yürütülecek bir toplum modeli anlayışını yansıtıyor.

Eserin dikkat çeken bir diğer özelliği de, hemen her konu ve kavram işlenirken dönemin Avrupası ve özellikle de Almanyasında yaşanan süreçlerle bir şekilde bağlantı kurulma çabasıdır. Bu meyanda, eserde ırk ve ırkçılık, faşizm gibi özel tecrübelerin eleştiri konusu olarak eserin her sayfasına sinmiş olduğunu söylemek mümkün. Bu da, Almanya’da yaşadıklarının yazar üzerindeki etkisinin boyutlarını göstermesi açısından önemli olsa gerektir.

1930’larda tüm dünyada yaygınlaşan planlamacı, korporatist, örgütlü toplum anlayışının hakimiyeti göze çarpıyor. Bu dönemde özeldde yazarın ve genelde de Almanya ve Avrupa’nın yaşadığı ‘Nasyonal Sosyalizm’ ve ‘Faşizm’ deneyimlerinin izleri eserde sıklıkla karşımıza çıkıyor. Toplumun ve devletin güçlü, dengeli, organik ve düzenli olması önemseniyor. Güçlü fakat toplumun özgürlük alanlarına saygılı bir devlet anlayışına vurgu yapılıyor. Toplum, bu temel bakış açısından analiz ediliyor. Fert-toplum ve fert-devlet ilişkileri

bütünüyle bu açıdan ele alınıyor. Ahlak konusuna merkezî bir yer verilmesi de, yine bu konuyla alakalı olsa gerektir.

Eserin bir başlangıç kitabı olmasına karşın, disiplinin temel kavramlarını ve yöntemlerini değerlendirmiyor ya da sınırlı bir biçimde ele alıyor oluşu önemli bir eksiklik. Bu yönüyle eser bir 'sosyolojiye giriş' eseri olmaktan ziyade 'topluma giriş' ve hatta 'sosyolojik bir ilmihal' niteliği taşıyor.

Kurtkan, Amiran, *Genel Sosyoloji*, İstanbul: İÜ İktisat Fakültesi, 1974, xiv+326 s.

Kitap her biri birden fazla 'bahis'e ayrılmış üç ana kısımdan oluşuyor. "Kavramlar ve Nazariyeler" başlıklı birinci kısım "Sosyal Yapı İle İlgili Temel Kavramlar", "Sosyoloji ile Sosyal Psikolojinin Ortak Kavramları" ve "Sosyolojik Nazariyeler" başlıklı üç bahise ayrılmış. Bu kısımda; sosyal yapı ile ilgili cemiyet, cemaat, menfaat birlikleri, müesseseler, örf ve adetler ve kurumlar gibi sosyolojik temel kavramlar, tutum ve menfaat gibi sosyoloji ile sosyal psikolojide ortak olan bazı kavramlar ele alınmıştır. "Sosyolojik Nazariyeler" başlıklı üçüncü bahiste ise; psikolojist görüşler, sosyolojist görüşler, dedüktif düşünme biçimleri ve -Le Play okulu, mekanik okul, biyolojik okul ve ekonomik okul gibi- belli sosyolojik ekoller değerlendirilmiştir.

"Sosyal Bünye" başlıklı ikinci kısım "Sosyal Yapının Fizikî ve Kültürel Özellikleri", "Sosyal Tabakalaşma" ve "Sosyal Münasebetler" başlıklı üç bahisten oluşuyor. Bu kısımda köy ve şehir yerleşmeleri, kültürel yapı şartları, sosyal tabakalaşma ve sosyal grup kavram ve konuları işleniyor.

"Genel Olarak Sosyal Değişme", "Sosyal Değişme ve Planlama" başlıklı bahisleri içeren "Sosyal Değişme" başlıklı üçüncü kısımda ise; sosyal hareketlilik, sosyal gelişme, sosyal değişme, sosyal bütünleşme konuları ele alınıyor.

Kitabın bölümlerinin işlenişinde Ziyaeddin F. Fındıkoğlu, Carle C. Zimmerman, P. A. Sorokin ve R. M. MacIver gibi 1950'li ve 1960'lı yıllarda

Türk sosyolojisinde, özellikle de, İÜ İktisat Fakültesi bünyesindeki İctimaiyat Enstitüsü'nde görev yapmış veya kaynak olarak kullanılmış akademisyenlerin ciddi etkisi göze çarpıyor.

Lundberg, George A., Clarence C. Schrag ve Otto N. Larsen, *Sosyoloji*, 2 cilt, c. I: çev. Özer Ozankaya, 470 s., c. II: çev. Özer Ozankaya ve Ülker Gürkan, 392 s., Ankara: Türk Siyasi İlimler Derneği Yayını, 1970.

Türkiye'de sosyoloji, hepimizin malumu olduğu üzere, Kıta Avrupa sosyoloji geleneğinin etkisinde gelişti. Toplumsal olayları tanımlama, algılama ve yaklaşım şekli bu geleneğin etkisinde şekillendi. Amerikan sosyoloji anlayışı ise Kıta Avrupası sosyolojisi anlayışından birçok noktada farklılaşır.

Amerikan sosyolojisinin –Kıta Avrupası sosyolojisinde gördüğümüz felsefi –hatta mantıksal ve epistemolojik- kökeni ya da toplum-devlet ilişkilerini merkeze alan yaklaşımlarından- çoğunlukla uzak kaldığını görüyoruz. Bu yönüyle ABD'de sosyoloji doğa bilimlerinin mantığına ve yöntemlerine daha yakın duruyor. Ortaya çıkışındaki temel problemlerinin farklılığına bağlı olarak da, ABD'de sosyolojinin laboratuvar ortamında yapılan deneylere, gözlemlere daha bir önem verdiği, istatistiksel yöntemleri daha çok kullandığı söylenebilir. -Belli bir tarihi olan- mevcut toplumun yaşadığı serüveni, bu süreçte toplumda yaşanan dönüşümü ve bu dönüşümün yarattığı toplumsal ve siyasal sorunları, sosyologların kendi toplumlarını uluslar arası ilişkiler bağlamında belli bir yere yerleştirme kaygılarını, anlama ve açıklama çabalarını 'bir toplum yaratma' kaygısını önceleyen Amerikan sosyolojisinde görmek de dolayısıyla pek olası olmuyor.

İlk baskısını 1950'lerin başlarında ABD'de yapan Lundberg, Schrag ve Larsen'in kitabı da bu anlamda yeni bir sosyoloji anlayışının Türkiye'deki ilk örneklerinden birisi olması açısından önemlidir.

Eser "Çağdaş Sosyolojinin Bakış Çerçevesi", "Eylem Düzenleri ve Kuralsal Düzenler", "İnsanlar-arası Etkileşmenin Dinamiği", "Toplumsal Örgütlenme: Eylemlerle Kuralların Bütünleşmesi", "Toplumsal Düzenlerin Sınırları", "Toplumsal Kurumlar" ve "Değişim ve Denetim" başlıklı 7 ana bölümden oluşuyor. (İkinci ciltteki bölüm başlıklarının numaralandırılması,

birinci cildin kaldığı yerden devam ediyor. Bu da, eserin orijinalinin tek cilt olmasından kaynaklanıyor olsa gerek.) Bu 7 ana bölüm, toplam 25 alt bölüm başlığı halinde işleniyor. Her bir cildin sonunda yazar ve kavram dizini bulunuyor. İkinci cildin sonunda, ilkinden farklı olarak bir de “Kavram Açıklamaları” bölümü bulunuyor (c. II, s. 367-379).

Eser baştan sona incelendiğinde, yazarların zihninde ‘nasıl bir toplum’ sorusuna verilmiş net bir cevabın olduğu izlenimini ediniyoruz. Toplum, insanlararası gerçekleşen bir ilişkiler bütünü olarak kabul ediliyor. Buna uygun olarak da, çalışmada, psikoloji disiplininin kavramlarından ve yaklaşımlarından bolca yararlanılmış. Benlik, insanlararası haberleşme, simgeler, söylenti vs. gibi kavramlar ayrıntılı olarak işlenmiş. Daha ‘çağdaş sosyolojinin bakış çerçevesi’nin anlatıldığı bölümden başlayarak bu durumu görmek mümkün. Örneğin bu ana bölümün ikinci alt bölümü ‘Davranış ve Bilginin Simgesel Temelleri’ başlığını taşıyor. “Eylem Düzenleri ve Kuralsal Düzenler” başlıklı ikinci ana bölümün 7 nolu alt-bölüm başlığı ‘İnsanlar-arası Haberleşmenin Temelleri’ şeklinde. Sonraki bölümlerde ‘kütle haberleşmesi’, ‘gönüllü dernekler ve toplumsal hareketler’, ‘resmi örgütler’ gibi başlıklar taşıyor ve öğrenciyi/okuyucuyu/bireyi içinde yaşayacağı toplumun değişik veçhelerine hazırlamayı amaçlıyor. Birey/öğrenci, böylelikle nasıl bir toplum içinde yaşadığının farkına varıyor, fakat daha da önemlisi, bu toplumsal ilişkilere hangi süreçlerden geçerek ve nasıl katılacağı konusunda yönlendiriliyor.

İkinci cildin konuları, daha çok, sosyolojide temel kurumlar olarak değerlendirilen aile, din, eğitim, ekonomi ve siyaset konularına ayrılmıştır. Cildin ve kitabın son ana bölümünde ise, davranış sapmaları, toplumsal değişim, sosyolojik araştırmanın planlanması ve sosyal siyaset konuları birer alt bölüm halinde işleniyor.

Yazarlar, kaleme almış oldukları kitaplarını sosyoloji eğitimi almaya yeni başlayanlar için hazırladıklarının bilincinde olarak bol bol örneklerle konuları açıklama yoluna gitmişler. Hayvanlar üzerine yapılan deneylerden şirketler ya da askerî kurumlar hakkında yapılan araştırmalara varıncaya kadar çok geniş bir yelpazede araştırma sonuçlarının cömertçe verilmesi, konuların anlaşılmasında

büyük kolaylık sağlıyor. Ayrıca her alt-bölümün sonunda konunun anlaşılmasını sağlayacak ‘alıştırmalar’ başlıklı bir kısma da yer verilmiş. Burada bölüm içinde kullanılan kavramların daha bir yerleşmesini sağlayıcı ya da konunun farklı boyutlarının sorgulanmasını sağlayıcı sorular sormak suretiyle konunun işlenmesi nihayetlendirilmiş.

Meray, Seha L., *Toplumbilim Üzerine*, Ankara: Hil Yay., 1982, 232 s.

Eser, 1978 yılında vefat eden “Devletler Hukuku” alanında uzmanlaşmış Prof. Dr. Seha L. Meray’ın 1951-1953 yılları arasında AÜ Siyasal Bilgiler Fakültesi’nde doğan ihtiyaç üzerine verdiği sosyoloji derslerinde öğrencilere dağıttığı teksir halindeki notların, yazarın vefatından sonra kitaplaştırılmış halidir. Eserin teksir olarak 1952’de yayınlandığını, Prof. Dr. Fatma Başaran ve Dr. İlber Ortaylı’nın kaleme aldıkları “Prof. Seha L. Meray ve Toplumbilim” başlıklı sunuş yazısından anlıyoruz.

Kitap toplam 6 bölümden oluşuyor. “Giriş” başlıklı birinci bölümde genel olarak sosyoloji, sosyolojinin kuruluşu, bugüne kadarki sorunları ve bu sorunlara yaklaşım biçimleri ele alınmaktadır. Toplumsal değişme ve toplumsal araştırmada yöntem sorunları da bu bölüm içerisinde ele alınmaktadır. “Nüfus ve Nüfus Sorunları” başlıklı ikinci bölümde, istatistikî verilere dayanarak Türkiye’nin nüfus yapısının saptanmasına uğraşmaktadır. “Şehir ve Köy Toplulukları” başlıklı üçüncü bölümde; şehir ve köy toplulukları mukayese edilmekte, şehirlerin yapısı, şehirleşmenin koşulları, göç ve Türkiye’de şehirleşme ve göç sorunları ele alınmaktadır. “Toplumsal Gruplanmalar ve Toplumsal Kurumlar” başlıklı dördüncü bölümde, toplumsal grup kavramı ve çeşitleri, toplumsal kurumların yapısı gibi konular irdelenmektedir. “Aile Kurumu” başlıklı beşinci bölümde aile ve aile tipleri; “Kamuoyu” başlıklı altıncı bölümde kamuoyunun oluşumu, gelişimi ve özellikleri belirtilmekte ve kamuoyu yoklamaları örnekler eşliğinde ele alınmaktadır.

Mustafa Namık, *İçtimaiyat Nedir?*, İstanbul: Tefeyyüz Kitaphanesi, 1933, 160 s.

Liselerde verilen sosyoloji dersleri için (belki ‘liselerde vermiş olduğu sosyoloji derslerinden hareketle’ demek daha doğru olacaktır) kaleme aldığı

eserinin hikâyesini, yazar, şöyle anlatıyor: “Bu eserim İstanbul Erkek Lisesinde son sınıf fen şubesinde geçen sene ilk aylarda verilmiş ve bu şubeden İctimaiyat dersinin kaldırılmasıyla kesilmiş olan takrirlerin talebe arkadaşlar tarafından üzerinde tereddüt olunmuş ve sualler sorulmuş, noktalarının genişletilmesiyle ortaya çıkmıştır.” (s. 3).

Eserini yazarken kaynak olarak, Durkheim'in sosyoloji anlayışını benimseyen René Hubert'in çalışmalarını alan Mustafa Namık, 'Mukaddeme'de, ayrıca 1930'ların Türkiyesinde lise ve üniversite düzeyinde sosyoloji eğitiminin durumuna da –Fransa ile mukayeseli bir biçimde- değiniyor. Eseri kaleme alırken öğrencilerin eleştirilerini dikkate aldığını yine bu yazıdan anlıyoruz: “İşte bu ihtiyaçları göz önünde tutarak yazmış olduğum bu eserin talebe seviyesine uygun gelmesi için Kandilli Kız Lisesi son sınıftan Lütfiye ve Müşkiye Hanımları intihap ettim. Onların noksan ve anlaşılmaz gördükleri yerleri ıslah ettim.” (s. 5)

Kitap, “İctimaiyatın Tarihi” başlıklı bölümle başlıyor (s. 7-64). Sosyolojinin tanımının ve tarihçesinin verildiği bu bölümde, ilk anda göze çarpan özellik, yazarın felsefeci kimliğinden olacak, Aristo'dan Eflatun'a, Locke'dan Rousseau'ya antik çağdan günümüze pek çok filozofun düşüncelerine yer vermesidir. Burada ayrıca Avrupa ve Amerika'da sosyolojinin durumuna ilişkin de kısa kısa bilgiler verilmiş.

Devam eden bölüm sosyolojinin diğer bilim disiplinleriyle ilişkilerini değerlendiriyor. “İctimaiyatın Mevzuu” başlığı taşıyan üçüncü ve dördüncü bölümler⁹ temelde toplumsal statik ve toplumsal dinamikte ifade olunan konulara ayrılmış gibidir ve toplumsal olayların mahiyeti, nasıl gözlenebileceği vb. gibi hususlara yoğunlaşmıştır. “İctimaiyat bir müspet ilimdir.” cümlesiyle başlayan “İctimaiyatın Tarihi” başlıklı bölümde, yazar, Durkheim'den hareketle sosyolojinin toplumsal olayları tespit ve analiz yöntemlerine değiniyor. “İctimaî Vakıalar ve Kanunlar” başlıklı altıncı bölümde yazar, aile, din, ekonomi, siyaset ve ahlak sosyolojileri üzerinden belli başlı kurumlara ilişkin kısa kısa değerlendirmelerde bulunuyor (s. 137-157). Eser bir 'Netice' ile sona eriyor.

⁹ Kitapta 'birinci bölüm', 'ikinci bölüm' ilh. gibi bölümlerin rakamlarla belirtilmesi söz konusu değildir.

Nirun, Nihat ve Zeki Erdoğan, *Sosyoloji*, Ankara: Yaygın Yükseköğretim Kurumu, 1977-1978, 134 s.

Yaygın Yükseköğretim Kurumu için hazırlanmış olan kitap toplam 11 bölümden oluşuyor. Sosyolojinin tanımından başlayarak belli sosyolojik kavram ve kurumların açıklanmasına giriliyor. Kitabın bölümleri ortak kaleminden çıkmış değil. Her bir bölüm, yazarların biri tarafından yazılmış ve bölümün başlığında da kim tarafından kaleme alındığı belirtilmiş. “Sosyolojinin Tanımı, Konusu, Amacı ve Sınırları”, “Sosyolojide Metodoloji”, “Sosyal Gruplar”, “Sosyalizasyon” ve “Değer, Norm ve Sosyal Kontrol” başlıklı bölümler Doç. Dr. Zeki Erdoğan tarafından yazılmış. Geriye kalan “Sosyal Düşüncenin Gelişmesi”, “Sosyolojinin Doğuşu”, “Sosyolojinin Gelişmesi”, “Sosyal Tabakalaşma ve Sosyal Hareketlilik”, “Sosyal Yapı, Sosyal Statü ve Sosyal Rol” ve “Sosyal Değişme” bölümleri de Prof. Dr. Nihat Nirun tarafından kaleme alınmış.

Ozankaya, Özer, *Toplumbilime Giriş*, 5. bs., Ankara: ‘S’ Yayınları, 1984, viii+446 s.

Kitap iki ana kesimden oluşuyor. “Toplumbilimin Temel İlkeleri” başlıklı birinci kesim toplumbiliminin tanımını ve tarihçesini, yöntem ve araştırma araçlarını, toplumsal olayların niteliklerini, toplumbiliminde ortaya çıkan uzmanlaşmayı ve başlıca toplumbilim dallarının işlendiği toplam 5 bölümden oluşuyor. “Toplum Yaşamının Temel Öğeleri” başlıklı ikinci kesim ise; toplumsal gruplar, toplumsallaşma, kültür, toplumsal yapı, toplumsal kurumlar, toplumsal sınıflar, toplumsal değişim, nüfus, ekonomi, aile, eğitim, din ve iletişim gibi sosyolojinin temel kavram ve kurumlarını incelemeye ayrılmış toplam 15 bölümden oluşuyor. Kitap “Kaynaklar” başlıklı bibliyografya kısmıyla sona eriyor.

Ozankaya’nın eserinin ilk göze çarpan özelliği, yazarın, öztürkçe kullanımına gösterdiği özendir. Özellikle sosyolojinin kullandığı terimleri, bu meyanda öztürkçeleştirme ve bu kavramları yerleştirme çabası dikkat çekiyor. (Bu vesileyle, eserin, 1976 yılında Türk Dil Kurumu tarafından Bilim Dili Ödülü’ne layık görüldüğünü de belirtelim.)

Eserin dikkati çeken bir diğer özelliği, her baskısında bir öncekinden farklılıklar göstermesidir. Bu genel olarak geliştirme şeklinde karşımıza çıkıyor. Örneğin eserin 4. baskısında (Ankara: 'S' Yay., 1982) 'toplumsal yapı', 'toplumsal kurumlar' ve 'ekin' başlıklı bölümler bir önceki baskısına kıyasla daha geliştirilmiş, 'nüfus', 'yerleşim düzeni', 'aile' ve 'eğitim' bölümleri de Türkiye'ye ilişkin araştırmalardan elde edilen verilerle tamamlanmaya çalışılmış. 5. baskıda da, özellikle, toplumbilimin davranış bilimlerine yaptığı katkılar yönünde eğitim, toplumsal kurumlar, aile, ekonomi ve diğer birçok bölümde geliştirmeler yapılmış. 5. baskıda 15. bölüm olarak yer verilen 'İletişim' bölümü 4. baskıda mevcut değil.

Ancak bu tür geliştirmeler, tamamlamalar, eklemeler yapılırken bazı önemli ve köklü çıkarmalar da yapılmış yazar tarafından. Örneğin 4. baskıda kitabın sonunda yer alan açıklamalı "Terimler Sözlüğü" (s. 393-428) 5. baskıda yer almıyor. Yazarın TDK Yayınları arasından çıkan *Toplumbilim Terimleri Sözlüğü*¹⁰ olduğu da hatırlanınca, bu çıkarmanın söz konusu sözlüğün yayınlanmasıyla alakalı olabileceği de düşünülebilir.

Eserde göze çarpan üçüncü bir özellik de, birçok konunun işlenmesinde, Atatürkçülük açısından meselenin nasıl görüldüğünden bahsedilme ihtiyacı hissedilmesidir. Bir yönden sosyolojik mevzuların Türkiye ile bağlantısının kurulması açısından olumlu görülebilecek bu durum, bir başka açıdan da, çalışma ideolojik konumlanışların etkisini göstermesi açısından negatif bir özellik olarak karşımıza çıkıyor.

Özkalp, Enver, *Sosyolojiye Giriş*, 6. bs., Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Eğitim, Sağlık ve Bilimsel Araştırma Çalışmaları Vakfı Yay., 1993, xvi+444 s.

Sosyolojiyi "en basit biçimde insan ilişkilerinin bilimsel olarak incelenmesi" (s. 2) olarak tanımlayan yazar, eserini, "üniversitemizimizin Fen ve

¹⁰ Aynı sözlük, eserin ikinci baskısında (Ankara: AÜ SBF Yay., 1977) da yer almaktadır. Yazarın Sosyoloji Sözlüğü için bkz. Özer Ozankaya, *Toplumbilim Terimleri Sözlüğü*, Ankara: TDK Yay., 1975 (yeni bs.: Ankara: Savaş Yay., 1984).

Edebiyat İktisadi ve İdari Bilimler Fakültelerinin birinci sınıf öğrencilerine sosyolojiyi tanıtmak” (s. v) amacıyla kaleme almış.

“Önsöz”, eserin organizasyonu hakkında da açıklamalarda bulunuyor: “Kitap birbirine bağlı bir biçimde gelişen on sekiz bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde sosyolojiyi tanıtmaya ve alt dallarını açıklamaya çalıştım. İkinci bölümde bu disiplinin yöntemini, üçüncü bölümde ise tarihçesini kısa ve öz bir biçimde vermeye çalıştım. Dördüncü bölümde kültür konusunu, beşinci bölümde ise çevremizi oluşturan kurumları tanıtmadan önce toplumsallaşma konusunu açıklamaya çalıştım. Daha sonraki bölümlerde sırasıyla, aile, ekonomi, eğitim ve din kurumlarını hem evrensel boyutta, hem de kendi toplumumuz açısından incelemeye çaba harcadım. Kitabın onuncu bölümünü nüfus konusuna ayırdım. Burada, önce demografi disiplininin ne olduğunu anlatmaya çalıştım. Daha sonra ise Türkiye’nin nüfus özelliklerini ve aşırı nüfus artışının gelişmeye nasıl engel teşkil ettiğini açıkladım. Onbirinci bölümde, bir örnekle grup ve grup olgusunu ve bunun insan yaşamı için taşıdığı önemi belirttim. Onikinci bölümde toplumsal tabakalaşma konusunu ve bunun kuramsal boyutlarını basit bir biçimde inceledim. Daha sonraki bölümde ise toplumsal değişmeyi inceledim. Değişmenin ne olduğunu, kaynaklarını ve değişme kuramlarını basite indirgeyerek ve eleştirini de beraberinde getirerek verdim.

Kitabın onbeşinci bölümünde toplumsal değişimin bir örneğini oluşturan kentleşme üzerinde odaklaştım. Dünyada ve ülkemizde bu olgunun nasıl ortaya çıktığını, ekolojisini ve çağımızdaki kent sorunlarını inceledim. Onaltı ve onyedinci bölümlerde endüstrileşme sürecinin evrelerini, endüstrileşen ülkelerin temel karakteristiklerini ve süper endüstrileşme sonucu ortaya çıkan temel sorunları inceledim. Onsekizinci bölüm olan suç ve toplum adlı bölümde ise temelde suç, suçlulukla ilgili temel kavramlar ve suç çeşitleri üzerinde durdum. Bu bölümde ayrıca çağımızda çok yaygın olarak kullanılan uyuşturucu maddeler ve bunları kullanmakla artan suçları da inceledim. Kitabın 19. ve son bölümünde ise Bilimin ve gelişen teknolojinin topluma nasıl yansıdığını ve çıkardığı sorunları sosyolojik açıdan inceledim. Kitap, faydalandığım kitap ve makaleleri içeren bir kaynakça ile son bulmaktadır.” (s. v-vi).

Özkalp'in kitabı; gerek rahat okunur üslubu, anlaşılır dili, her bölümün sonunda bölümün genel bir özetinin yapılmış olması ve gerekse de çağdaş sosyolojide –elbette yayınlandığı tarihte- gündemde olan konuları da içermesi açılarından öğretim açısından oldukça kullanışlı bir çalışma. Ancak kimi konuları işlerken yeterli temellendirme ya da açıklama girişimlerinden uzak durması, eserin zaaf noktalarından birini oluşturuyor. Örneğin, yazar, “toplum çeşitleri”nden bahsettiği kısımda (s. 10-13), temelde antropolog Robert Redfield'in “geleneksel toplum (folk society)” ve “kent toplumu” ayrımını öncelediği anlaşılıyor. Fakat bu ayrımın diğer ayrımlardan farkını ortaya koyucu ne bir tartışma, ne de bir mukayese yapma ihtiyacı hissediyor. Benzer durumlarla, farklı başlıklar altında da karşılaşabiliyoruz.

Eserin, bizce zayıf yanlarından bir diğerini de Türk sosyoloji tarihinin ihmal edilmesi oluşturuyor. Yazarın belirttiği gibi, eserin “bir giriş kitabı” (s. 68) niteliği taşıdığı elbette farkındayız. Fakat bu durum, “Sosyolojinin Tarihçesi”ne ayrılan üçüncü bölümün (s. 43-70) yaklaşık 15 sayfasını sosyolojinin Avrupa ve Amerika'daki tarihçesine ayrılmasına karşın, Türk sosyolojisine ve sosyologlarına ayrılan yerin bölümün sonunda verilen “özet”in yarısından daha az -toplam 3 paragraf (1 sayfadan da daha az) olmasının mazereti de olmamalıdır. Neredeyse birkaç Türk sosyologunun isminin verilmesinden ibaret olan bu kısmı okuyarak yetişenler, Türk sosyolojisinde önemli bir geleneğin başlatıcısı ve sürdürücüsü olan Sabahattin Bey, Mehmet Ali Şevki gibi isimlerin varlığından bihaber kalacaklardır.

Richard, Gaston, *İctimâiyat Hakkında İbtidâî Malumât*, çev. Hilmi Ziya, İstanbul: Matbaa-i Amire, 1924, 134 s. (Eski harflerle).

Kitabın sonunda yer alan “Birkaç Söz” (s. 130) başlıklı imzasız yazı;¹¹ hem Gaston Richard ve eserine ilişkin bazı bilgiler veriyor, hem de eserin değerini ifade ediyor. (Richard'ın eserinin Fransızca ismi *Notions Elementaires de Sociologie*'dir.) Bu bilgilere göre, Richard aslen Durkheim sosyoloji anlayışına mensup birisiydi, ancak daha sonrasında toplumsal tekamülde ruhî ve

¹¹ Muhtemelen çevirmen, yani Hilmi Ziya tarafından kaleme alınmıştır.

ferdî amillerin de etkili olduğu görüşünü kabul ederek eski ekolünden ayrılmıştır. Değerlendirdiğimiz bu eserini de, orta dereceli mektepler için kaleme almıştı ve eser (P. L.) imzalı bir eleştirmen tarafından *L'Année Sociologique*'in 8. sayısında tenkide tabi tutulmuştu. P.L. bu yazısında Richard'ın medeniyet konusuna yaklaşımına ve Batı dışı medeniyetlere ilişkin bilgiler veriyor. Ayrıca yazarı, olguları tespit yargılarıyla değer yargılarını birbirine karıştırmakla suçluyor. Ancak eleştirmen, yalnızca Avrupa yaklaşımı dikkate alındığında eserin değerli bir çalışma olduğunu da belirtiyor.

Eski yazı ile yayınlanmış bu giriş kitabı toplam 5 fasıldan oluşuyor. Birinci fasıl (s. 3-27)'da sosyolojinin tanımı, tarihi, konusu ve yöntemi üzerinde duruluyor. İkinci fasıl (s. 27-50) 'İçtimaiyat Hakkında Umumî Mefhumlar' başlığını taşıyor ve Batı toplumunu istatistikî veriler eşliğinde ele alıyor. "İçtimâî Enmüzeçlerin Tasnifi ve İnşası" (s. 51-97) başlıklı üçüncü fasılda insan birliktelikleri, özellikle de aile tipleri, yine Batı merkezli olmak üzere, işleniyor. "İçtimâî İstihaleler ve Terakki Meselesi" başlıklı dördüncü fasılda (s. 98-116), ilerleme konusuna ilişkin iyimser ve kötümser yaklaşımlar tartışılır. Beşinci fasıl (s. 117-129) "Müsbet Ahlâkiyat: Ahlâkiyat ve İçtimâiyatın Farkı ve Alakası" başlığını taşır ve toplumsal hayata bireyin katılımı konularını ele alır ve *ictimaiyat* ile *ahlakiyat* arasındaki farklara dikkat çeker. Eser bazı Fransızca kavramların Osmanlıca karşılıklarını veren kısa bir "Lügatçe" (s. 131-132) ile son buluyor.

Sezal, İhsan (ed.), *Sosyolojiye Giriş*, 2. bs., Ankara: Martı Yay., 2003, vi+626 s.

Eser, İhsan Sezal'ın editörlüğünde farklı üniversitelerimizden öğretim üyesi sosyologların yazılarıyla verdikleri katkılarla hazırlanmış bir kitaptır. Çok yazarlı ve değişik görsel ve yazılı materyallerle desteklenmiş olan eser, son zamanlarda Türkiye'de yaygınlaşmaya başlayan yeni bir çalışma tarzının ve 'ders kitabı' yazma anlayışının ürünü.

Eser toplamda 6 kısımdan oluşuyor. 4. kısım haricindeki kısımlar, tek bir bölüm halinde işlenmiş. 4. bölüm ise toplamda 13 bölümden oluşuyor ve çalışmanın ağırlık noktasını oluşturuyor. Her bir bölüm farklı bir yazar tarafından işlenmiş.

Aynı zamanda çalışmanın da editörü olan Prof. Dr. İhsan Sezal tarafından kaleme alınan “Neden Sosyoloji” (s. 5-8) başlıklı 1. Kısım, hem bir disiplin, hem de kitabın adı olarak ‘sosyoloji’nin neden ortaya çıktığının cevabını vermeye çalışıyor.

“Sosyolojide Temel Kuramlar” (s. 13-44) başlıklı ikinci kısmı kaleme alan Ayşe Durakbaşa [Tarhan], klasik sosyoloji ve –Comte, Saint-Simon, Durkheim, Weber vb. gibi- klasik sosyologlardan başlayarak etkileşimcilik, fenomenoloji, yapısalcılık, postyapısalcılık ve feminist sosyoloji gibi ekollerin genel bir tanıtımını yapıyor.

Üçüncü kısım ‘sosyolojide yöntem’ meselesini ele alıyor (s. 47-77). Prof. Dr. Yusuf Ziya Özcan ve Özden Özbay tarafından kaleme alınmış olan bu bölümde sosyal araştırmanın niteliğinden bahsedilerek pozitivism, yorumlayıcı sosyal bilim, eleştirel sosyal bilim, feminist ve post-modern yaklaşımlara değinildikten sonra; araştırma süreci, araştırma türleri, veri toplama teknikleri, ölçme ve örneklem oluşturma gibi konular ele alınmaktadır.

“Toplum Nasıl Oluşur: Yapılar” başlıklı dördüncü kısım (s. 79-558), toplam 13 bölümden oluşuyor. Aslında, bu yönüyle, kitabı bu kısmın oluşturduğunu söylemek mümkün. Kısımlar arasındaki büyük dengesizlik dikkate alınınca, kitabın muhtevasının neden bu şekilde planlandığı merak konusu olmaktadır. Dördüncü kısmı oluşturan 13 bölümün her biri farklı bir sosyolog tarafından kaleme alınmıştır. Prof. Dr. Vildan Akan ‘Birey ve Toplum’, Prof. Dr. Naci Bostancı ‘Toplum ve Kültür’, Prof. Dr. İhsan Sezal ‘Toplum ve Aile’, Doç. Dr. Aykut Çelebi ‘Toplum ve Siyaset’, Doç. Dr. Sibel Kalaycıoğlu ‘Toplumsal Tabakalaşma’, Yrd. Doç. Dr. Osman Konuk ‘Toplum ve Eğitim’, Doç. Dr. Zafer Cirhinlioğlu ‘Toplum ve Sağlık’, Prof. Dr. Ercan Tatlıdil ‘Kentleşme ve Göç’, ‘Doç. Dr. Muammer Tuna ‘Toplum ve Çevre’, Yrd. Doç. Abdurrahman Kurt ‘Toplum ve Din’, Doç. Dr. Yasemin Işıқтаç ‘Toplum ve Hukuk’ ve Prof. Dr. Tülin Günşen İçli de ‘Toplumdan Kopuş: Suç ve Şiddet’ başlıkları altında başlıklarla ilintili meseleleri ele almışlar.

Prof. Dr. İnan Özer’in kaleme aldığı ‘Toplumsal Gelişme/Değişme’ (s. 559-589) başlıklı yazı eserin beşinci kısmını ve Yrd. Doç. Dr. Esma Durugönül tarafından tartışılan ‘Küreselleşme ve Toplumlar’ (s. 591-617) başlığı ise altıncı

kısmını oluşturuyorlar. Kitabın sonunda bir de kavram ve isim indeksi yer alıyor (s. 619-626).

Eseri oluşturan yazıların içerisine farklı kitaplardan, dergilerden ve gazetelerden okuma parçalarının serpiştirilmiş olması, karikatür, resim, grafik ve tablo gibi görsel malzemelerin kitabın pek çok yerinde kullanılması gerek konuların zihinlerde somutlaştırılması ve anlaşılmasını kolaylaştırması ve gerekse de okuma rahatlığı sağlaması açısından olumlu bir özellik olarak dikkat çekiyor.

Sezer, Baykan, *Sosyolojinin Ana Başlıkları*, İstanbul: İÜ Edebiyat Fakültesi Yay., 1989, 224 s.

Baykan Sezer'in kitabı, alışlagelmiş sosyolojiye giriş kitaplarından tümüyle farklı bir eserdir. Her şeyden önce, kitabın amacı, bir disiplini onunla yeni karşılaşanlara tanıtmak değildir. Sezer, kitabında, 'sosyolojinin kendisini tartışmayı' hedefliyor (s. 1). Bu anlamıyla kitabın her satırı, yazarın, Türk toplumu olarak 'kendi sorunlarımız açısından' sosyolojinin temel başlıklarının ele alınması niyetini yansıtıyor. Dolayısıyla kitap, her ne kadar, sosyolojinin ne olduğunu, nasıl ortaya çıktığını ve ne önerdiğini tartışıyorsa da, aslında, bu sorunların bizim sorunlarımız için ne önerdiğini tartışmayı amaçlıyor.

Yazar 'toplum üstü mutlak ve kutsal çıkar' kavramına karşı çıkıyor. Fakat bu tespitin yarattığı problemlere de dikkat çekiyor: "Sosyoloji, mutlak, değişmez ve toplum-üstü bir genel çıkar kavramını reddettikten sonra ileriye dönük beklentileri ve soyut kavramları, çalışmalarının bilimselliğini ve objektifliğini kanıtlayabilmek için öne sürmektedir. Kargaşalık buradan kaynaklanmaktadır. Sosyolojinin kendi bilimselliği ve objektifliğini kanıtlayabilmek için öne sürdüğü ölçütler de tartışma konusudur." (s. 5). Bu açmazların farkında olduğunu belirten yazar, devamla, kendi çözüm önerisini de sunuyor: "Toplumun değerlendirilmesi ve böylece genel çıkarının saptanabilmesi ileriye dönük beklentiler ya da bazı soyut kavramlarla mümkün değildir ama ele alınan her hangi bir toplumun, bu arada Türk toplumunun, tarihte oynamış olduğu rol ve buna bağlı olarak tarih içinde edinmiş olduğu yer o toplumun değerlendirilmesinde tek geçerli ve sağlam ölçüttür. Toplumlar ve toplumlara bağlı genel toplum çıkarları kendiliğinden oluşmuş varlıklar ve

değerler değildir. Varlıklarını ve özelliklerini tarihte kazanmışlardır. Böylece birbirlerinden farklı ve çıkarları birbirleriyle çatışır toplumlarla karşılaşmaktayız.” (s. 6).

Türk toplumunun tarihteki yerine bağlı olarak ortaya çıkan ‘genel çıkarı’ doğrultusunda sosyolojiyle bir hesaplaşma amacı taşıyan eser, bu amacını, 3 ana bölümde yapıyor. Sonuç niteliği taşıyan ‘Kısaca’ başlıklı bölümle de kitap sona eriyor.

“Bilim Olarak Sosyoloji” (s. 11-63) başlıklı bölüm, sosyolojinin ortaya çıkışının hikayesini ele alıyor. Bu bölümde yazar, XIX. yüzyılda ve Fransa’da ortaya çıkan sosyolojinin doğuşuna sebebiyet veren toplumsal, tarihsel, siyasal ve iktisadî koşulların analizini yapıyor. Bu analize, toplumla ve toplumsal olaylarla ilgilenen –psikoloji, iktisat, siyaset bilimi, hukuk vb. gibi- diğer disiplinlerinin ortaya çıkan toplumsal sorunları çözmedeki yetersizliklerini ele alması da eşlik ediyor.

“Batı’da Sosyoloji” (s. 65-169) başlıklı ikinci bölüm Batı’da sosyolojinin gelişiminin Saint-Simon, Auguste Comte, Emile Durkheim, Max Weber ve Karl Marx gibi sosyolojinin kurucu isimlerinin düşüncelerini ve kavramlarını bu dönemde ortaya çıkan toplumsal sorunlara ilişkin çözüm yaklaşımları bağlamında eleştirel bir perspektifle işliyor. Bu bölümün bir alt bölümü olarak belirlenen “Günümüzde Batı Sosyolojisi” başlığı altında yazar, yapısalcilik, fonksiyonalizm ve mikro sosyoloji gibi yaklaşımları irdeliyor. Diğer bir alt başlıkta Batı sosyolojisinde ortaya çıkan –ilkel toplumlar, kültür ve medeniyet, tabakalaşma, toplumsal hareketlilik vb. gibi- başlıca bazı kavramlar ve konuları ele alıyor. Kitabın genelinde olduğu gibi, bu bölümlerde de, okuyucu her sosyolojiye giriş kitabında bulabileceği bu kavramların son derece farklı, aynı zamanda çarpıcı ve bir o kadar da ufuk açıcı bir yaklaşımla ele alındığını görecektir. Devamla işlenen kapitalizmin gelişmesi, sosyalizm, parlamenter düzen, milliyetçilik, sömürgelerin bağımsızlaşması gibi özellikle İkinci Savaş sonrası sosyal bilim literatüründe moda biçimde ele alınan konu ve kavramlar Baykan Sezer tarafından eleştirel bir perspektiften çözümleniyor.

“(…) sosyolojinin her şeyden önce toplumların kendilerinin bilincine varmalarından başka bir şey olmadığı (...)”nı (s. 173-174) vurgulayan yazar,

Türk toplumunun sosyolojiyle ilişkisini “Sosyoloji Önünde Doğu” (s. 171-206) başlıklı üçüncü bölümde irdeliyor. Sezer, sosyolojinin kaynağı olarak ‘Batı’da devlet felsefesi’ni, Türkiye’de ise ‘tarih bilimi’nin olduğu şeklindeki önermeyi eleştirerek başlıyor bu bölüme. Yazara göre, Türkiye’de sosyolojinin ‘Batı’dan aktarma bir bilim’ kimliğinden henüz kurtulabilmiş değildir ve Türk sosyolojisi ‘Türk toplumunun tarihi ile sağlam ilişkiler’ kurabilmiş değildir.

Baykan Sezer, bölümün ilerleyen sayfalarında, Osmanlı’da sosyolojiye ilgi duyulmasının toplumsal ve tarihsel koşullarını ele alıyor. Devlet olarak batılılaşma siyasetine karar verişimizin arka planı ve gerekçeleri irdelendikten sonra Türkçülük, laiklik gibi sosyolojimizdeki bazı kavramlar yine eleştirel bir gözle değerlendirilmiştir.

Aynı zamanda kitabı da sonlandıran “Kısaca” başlıklı bölümde, yazar, önceki bölümlerde işlenen konuların özetleyip değerlendirir ve sosyolojimizden beklentilerin neler olduğuna ilişkin düşüncelerini bir kez daha vurgular.

Tan, E. Mine, *Toplumbilime Giriş*, Ankara: AÜ Eğitim Fakültesi Basımevi, 1981, x+154 s.

Tan’ın “Başlarken” başlıklı sunuş yazısında kitabın hikâyesi sunuluyor: “Elinizdeki kitap, Eğitim Fakültesi 1. sınıf öğrencileriyle bu fakültenin Lisans Tamamlama Programı öğrencilerinin ESTT 01: Sosyoloji dersinde yararlanabilecekleri bir kaynak olarak hazırlanmıştır. Söz konusu ders ise gene aynı fakültenin programında yer alan toplumsal içerikli öteki derslerde de sıklıkla karşılaşılabilecek temel kavramlardan bazılarının tanıtılmasını kapsamaktadır.” (s. v). Bu sunuştan öğrendiğimize göre, yazar, öğrencilerin fakülte içerisinde görecekleri –eğitim sosyolojisi, köy sosyolojisi, sosyal değişme, Türk sosyologları, sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri vb. gibi- başka derslerde ‘enine boyuna inceleyecekleri’ gerekçesiyle bazı kavramları çalışmasına dâhil etmemeyi tercih etmiş.

Kitap “Bilim ve Toplumbilim”, “Birey ve Toplum”, “Toplumsal Yapı, Katlaşma, Değişme” ve “Toplumsal Davranış ve Kültür” başlıklı 4 ana bölümden oluşuyor.

“Bilim ve Toplumbilim” başlıklı birinci bölümde (s. 1-34) yazar, bilimin ne olduğundan bahsettikten sonra bir bilim olarak sosyolojinin ortaya çıkışı, klasik sosyologlardan ve sosyolojinin alt dallarından bahsediyor. “Birey ve Toplum” (s. 35-61) başlıklı ikinci bölümde toplumsallaşma, toplumsal gruplar, kitle, yığın ve toplum kavramları ele alınıyor. Üçüncü bölüm toplumsal yapıya ilişkin tartışmalara ayrılmış. Bu bölümde yazar, toplumsal statü, toplumsal rol, toplumsal tabakalaşma, toplumsal hareketlilik ve toplumsal değişme konuları inceliyor. Son bölüm, toplumda karşımıza çıkan davranış kalıplarını, toplumsal denetim, norm, sapma, toplumsal kurum ve kültür kavramlarını değerlendiriyor.

Her bir bölümün sonunda yararlanılan kaynaklar veriliyor. Son derece basit, açık ve anlaşılır bir dil kullanılmış. Bu yönüyle eser, başlangıç kitapları için vazgeçilmez standartları sağlıyor. Kitabın, yapısal-işlevsel bir sosyoloji anlayışı ile kaleme alındığı da ilk elde göze çarpan bir özellik. Amerikan sosyoloji anlayışının yansımaları olarak değerlendirilebilecek bu durum, aynı zamanda kitabın belli bir çerçeveye sahip olmasını ve sistematik bir görüntü sergilemesini de sağlıyor.

Taplamacıoğlu, Mehmet, *Genel Sosyoloji Üzerine Bir Deneme*, 2. bs., Ankara: AÜ İlahiyat Fakültesi Yay., 1969, 102 s.

“(…) belli zaman ve mekândaki toplumu ve toplumsal gerçekleri vasıflayan, karşılaştıran ve yorumlayan bir bilim” (s. 10) olarak tanımladığı sosyolojiyi, yazar, üç ana bölüme ayırarak ele alır: (1) Genel sosyoloji, (2) Toplumsal morfoloji, ve (3) Toplumsal fizyoloji (s. 11 vd.).

Sosyolojinin konu, metot ve tarihinin incelenmesini Genel Sosyoloji'nin, toplumsal olguların maddi dayanaklarının incelenmesi görevini de Toplumsal Morfoloji'nin, toplumsal görevlerin incelenmesini de Toplumsal Fizyoloji'nin görev alanına sokar. Bu adlandırmasıyla kabaca 1950'li yıllara kadar sosyolojiye giriş kitaplarının tasnif ve isimlendirmesinde hâkim olan bir kavramlaştırmayı benimsemiştir. Toplumsal morfolojiden kasıt, bu anlayışta, hacmi, insan yoğunluğu vb. gibi toplumun biçimsel özellikleridir. Toplumsal fizyolojiden kasıt ise, toplumun belli kurumlar bağlamındaki karşılıklı

görevlerdir. Bu yaklaşımda toplumun, toplumu oluşturan bireylerin statü, rol vs. kavramlar üzerinden anlaşılması ya da analiz edilmesi yoktur. Daha ziyade, belli kurumlar ve sosyolojinin alt dalları üzerinden toplumsal işleyişlerin analizi söz konusudur. Örneğin, toplumdaki ‘norm’, ‘yaptırım’, ‘adalet’, ‘sapma’ gibi mevzular Hukuk Sosyolojisi başlığı altında ele alınır ve irdelenir. Toplumdaki ‘üretim’, ‘dağıtım’ ve ‘türetim’ konuları İktisat Sosyolojisi ve hakeza, ‘ahlak idealleri’ vs. gibi konular da Ahlak Sosyolojisi başlıkları altında irdelenir.

Toplumsal kurumların incelenmesinde de, yine günümüzdeki kullanımdan çok farklı bir yaklaşım uygulanır: Toplum, kabaca, Auguste Comte’un ‘toplumsal statik’ ve ‘toplumsal dinamik’ ayrımı temele alınarak analiz edilir. İlkinde toplumsal kurumların yatay düzlemde irdelenir; ikincisinde ise, toplumsal kurumların (msl. ailenin, siyasetin, eğitimin vs.) evrimsel bir süreçte ele alınır.

Yazarın “(...) Bir bakıma toplum, uygunlaşma (mutabakat), birlikte yaşama ve otorite demektir.” (s. 21) cümlesinde olduğu gibi, bu yaklaşım daha çok toplumu, ortaklaşmış olgular/uygulamalar olarak kurumlar üzerinden okumak/anlamak gayreti içerisindedir. Bu yaklaşım toplumdaki farklılaşmaları pek de dikkate alıcı, fark edici bir yaklaşım değildir elbette.

“Sosyolojinin Tarihi” (s. 67-99) başlıklı üçüncü bölüm, ilk sayfaya düşülen nottan anlaşıldığı kadarıyla, büyük ölçüde, Durkheim sosyoloji geleneğine bağlı R. Maunier’in *Introduction á la Sociologie* (Paris: Lib. Felix Alcan, 1929) isimli kitabından yararlanılarak kaleme alınmıştır. Eserin genelinde de, aynı kaynaktan ciddi ölçüde yararlanıldığı anlaşılıyor. Her bir konu başlığının Fransızca karşılıklarının parantez içerisinde verilmesi de, yazarın takip ettiği sosyoloji dünyasına ilişkin ipuçları sunuyor.

Tezcan, Mahmut, *Sosyolojiye Giriş: Temel Kavramlar*, Ankara, (yayınevi yok), 1993, xvi+238 s.

“Önsöz”, “İçindekiler”, “Kaynaklar” ve konunun işlendiği 21 ana bölümden oluşan eserin –belki de yalnızca bu baskısının- ilk göze çarpan özelliği, kitabın özensiz ve dağınık bir biçimde oluşturulduğudur. Esere, adeta, kartlara alınmış notların derlenmesinden oluşturulduğu izlenimi hâkim. Hemen

her bölümde ve her başlığın işlenişinde görebileceğimiz bu duruma ilişkin olarak yalnızca bir örnek vermekle yetinelim: “Bilim Olarak Sosyoloji” başlıklı birinci bölümün alt başlığı olarak yazar “I. Sosyolojinin Konusu” başlığını attıktan sonra konuya şöyle giriyor: “En geniş anlamıyla, insan davranış ve ilişkilerini ele alan bir bilimdir. İlk kez Fransız Auguste Comte tarafından kullanılmıştır. Toplumun genel yasalarını, yasa benzeri düzenlilikleri, eğilimleri, toplumsal olgular arasındaki neden-sonuç ilişkilerini saptamaya çalışan bir bilimdir. Sosyolojide temel amaç, toplumun ya da toplumsal ilişkilerin bilimsel olarak incelenişidir. Bu yönüyle sosyoloji, beşeri toplumun sistematik incelenmesiyle ilgilenen bir toplumsal kurallar bütünü olan toplumun bilimidir. Toplumun her yerinde mevcut toplumsal davranışın kalıplaşmış düzenliliklerini inceler. Bu alandaki toplumsal kuralları ve yasaları belirlemeye çalışır.

Uygar toplumları ele alır. Bu toplumları nesnel olarak inceler. İnsan davranışlarını belirleyen toplumsal çevrenin yapısal öğelerini, bu çevrenin oluşumunda, işleyişinde ve gelişimindeki düzenlilikleri bir bütünsellik içinde açıklamayı amaçlar. ‘Sosyo’, toplumsal; ‘loji’ ise bilimselliği ifade ederek, ikisinin birleşimi, toplumu inceleyen bilim anlamına gelir.” (s. 1)

Kitabın tamamında karşımıza çıkan bu durum, yazarın, konusunu işlerken belli bir sistem dahilinde gitmediğinin ve dahası Türkçe konusunda yeterli özeni göstermediğinin bir göstergesi olarak alınmalıdır. Ardı arkasına belli yargılar dile getiriliyor fakat bu yargı cümlelerinin birbirleriyle alakasını, bağlantısını ve uyumunu kurmak önemsenmiyor. Dahası, “gizli özne”lerin hâkim olduğu cümlelerde neden bahsedildiği bütünüyle okuyucunun ferasetine bırakılmış durumdadır. Sıklıkla karşılaşılan bu gibi durumlarda, okuyucuya, ancak kitabın *Sosyolojiye Giriş* başlığını taşıyor olması yardım etmektedir.

Sosyoloji bölümü öğrencilerine ders kitabı olarak hazırlanan eserin, anlaşılabilirlikten yoksun bir biçimde kaleme alınmış olması ise, en hafifinden bir *giriş* kitabında olması gereken en temel özelliklerden, yani anlaşılabilirlikten yoksunluk olarak değerlendirilmelidir.

Özensizliğin karşımıza çıktığı bir diğer alan da, tercih edilen kavramlarda kendini gösteriyor. Örneğin eserin 12. sayfasında yer alan bir alt başlık şu

şekildedir: “V. Diğer Toplumbilimler ve Sosyoloji”. Yazarın bu başlık altında sözünü ettiği *toplumbilimler* ise tarih, siyasal bilim, ekonomi, antropoloji ve psikolojidir. Toplumbilim sosyoloji için kullanılan bir terim olduğuna göre, yazarın kastını ifade edecek kavramın *toplumsalbilimler* ya da *sosyalbilimler* olması daha uygun düşerdi.

“Sosyolojinin Konusu”, “Sosyolojinin Yöntem İlkeleri”, “Sosyolojide Kullanılan Teknikler”, “Değişik Sosyoloji Anlayışları”, Diğer Toplumbilimler ve Sosyoloji”, “Sosyolojinin Uzmanlık Alanları” gibi alt-ana başlıkları içeren bu bölümün “Sosyolojinin Uzmanlık Alanları” alt başlığının sonuna ve bu bölümün “Toplumsal Olay ve Toplumsal Olgular” alt başlığının öncesine, tam anlamıyla sığdırılmıyorken “Toplum Nedir?”, “Toplumun Özellikleri”, “Toplum Sınıflamaları” gibi üç alt-alt başlık altında toplumun ne olduğu tanımlanmaya çalışılmış.

Bölümlerin ve bölüm içlerinin organizasyonundaki sıkıntı bundan sonra da devam ediyor. İkinci bölüm, “Sosyolojinin Tarihsel Gelişimi Açısından Belli Başlı Sosyologlar ve Görüşleri” başlığını taşıyor. Bu bölümde ise, Auguste Comte, Emile Durkheim, Max Weber ve Talcott Parsons kısa kısa değerlendirilmeye çalışılmış. Fakat sıralama itibariyle değil ama öz itibariyle garip olan husus, Comte ile Durkheim’in arasında Hegel ve Marx’a da yer verilmiş olmasıdır.

Bu bölümden sonra sosyolojinin kavramlarına geçiş yapılıyor ve üçüncü bölümde “toplumsallaşma” kavramı irdeleniyor. Sonraki bölümlerde “Toplumsal Statü”, “Toplumsal Kategoriler”, “Toplumsal Yapı ve Kalıplar”, “Toplumsal Rol”, “Toplumsal Takabalaşma”, “Toplumsal Hareketlilik”, “Davranış Kalıpları”, “Toplumsal Süreçler”, “Toplumsal Kurumlar”, “Toplumsal Değişme”, “Toplumsal Denetim”, “Toplumsal Sapma”, “Sosyo Kültürel Bütünleşme”, “Toplumsal Çözülme, Bozulma, Düzensizlik”, “Toplumsal Planlama” başlıklı bölümlerle eser devam ediyor. Dikkat çeken bir husus, Statü denilince akla Rolün gelmesine karşın, bölümlerin organizasyonunda statü ile rol arasında iki farklı bölümün yer almış olmasıdır. İkinci bir husus da, bir yönüyle kültürle alakalı olan “kurum”, “değişme”, “denetim”, “sapma”, “sosyo-kültürel bütünleşme” gibi konular işlenmesine karşın “kültür” konusuna eserde yer verilmemiş olmasıdır.

Eser, “Türk Sosyolojisine Eleştirel Bir Bakış” başlıklı 21. bölümle sona ermektedir. Bölüm, yazarın “biz bu yazımızda...” diye başlayan cümlesinden hareketle, kitaptan bağımsız olarak kaleme alınmış olduğu ve bilahare yazı kaybolmasın kaygısıyla kitaba eklenmiş gibidir. Eserin sonunda Türk sosyolojisinin eleştirisine yer verilen bölümde de gerek konunun işlenmesinde ve gerekse de Türkçe kullanımı açısından bütün esere hâkim olan özensizlik dikkat çekiyor. Örneğin bölümün “1. Batı Kavramlarının Aktarılması” başlıklı alt bölümünün hemen ilk paragrafı şöyle başlıyor: “1. Batıdan alınan kavramlar aktarmacılık yoluyla ülkemizde de kullanılmakta ve bu kavramların içeriği Türk toplumuna uymamaktadır. Örneğin ‘Çekirdek Aile’ diyoruz. Batıdaki çekirdek aile ile Türkiye’deki çekirdek aile kavramları aynı özellikleri göstermemektedir. Belki yapısal olarak ana, baba ve çocuklardan oluşan bir yapı olarak ortak özellikler gösteriyor. Fakat Türkiye’de bu tür aile, işleyişi yönünden tamamen farklıdır. Yakın akraba ilişkilerinin sürdürülmesi, komşuluk ilişkileri, aile üyelerinin birbirleriyle yoğun ilişkileri, üyelerin birbirinden tamamen bağımsız olmamaları vs. gibi noktalarda ülkemiz çekirdek ailesi, geniş aile özelliklerini kısmen taşımaktadır. Dolayısıyla bir Batı kavramı, Türkiye’de aynı nitelikleri göstermemektedir. Bu konuda pek çok örnekler gösterilebilir. Yine, ‘Gecekondu’ kavramı da Batıdakinden gerek yapı, gerek nitelik bakımından oldukça farklıdır. ‘Feodal Yapı’ kavramı, yine bir Batı kavramıdır. Osmanlı feodalitesi dediğimizde, oradaki anlamından oldukça farklıdır. Osmanlıların kendine özgü, feodal yapıdan oldukça farklı bir toprak rejimi olduğunu hepimiz biliyoruz. O halde Batıdan aldığımız her sosyolojik kavramın Türk gerçeklerine uymadığını görüyoruz. Oysaki sosyologlarımızın bazıları, gerek karşılaştırmalarında, gerekse toplum çözümlemelerinde bu yüzden yanılıya düşmektedirler.” (s. 225-226). Bütün bir alt bölümün metni bu kadar. Bu metinde Batı sosyolojisinin ürettiği kavramların Türk toplumunun özelliklerini yansıtmadığını ve yansıtamayacağını öğrenmiş bulunuyoruz. Fakat bu farklılığın nerelerden kaynaklandığı, aynı kurumların neden farklı özellikler gösterdiğini, bu gerçeğin hilafına davranan sosyologlarımızın kimler olduğunu ve gerekçelerini hiçbir şekilde öğrenemiyoruz. Kitabın geneline hâkim olan bu yazım tarzı, gerçekten önemli kavram ve meselelerin hiç de hak etmedikleri bir sınırlılık içerisine hapsetmiş haldedir. Tüm bir Türkiye sosyolojisine ayrılan

bölümün toplam hacmi 10 sayfadan ibaret. Bu sayfaları oluşturan metnin de, bir kitap için abartılı sayılabilecek bir satır genişliği içerisinde olduğunu da eklemeliyiz.¹²

Tolan, Barlas, *Toplum Bilimlerine Giriş: Sosyoloji ve Sosyal Psikoloji*, 2. bs., Ankara: Kanaat Matbaası, 1978 [2. yazım, 3. bs., Ankara: Adım Yay., 1991], xvi+496 s.

Başlığın da anlaşılacağı üzere, eser iki farklı disiplin hakkındadır ve iki temel kitaptan oluşur: (1) Birinci Kitap: Sosyolojiye Giriş (s. 1-301),¹³ (2) İkinci Kitap: Birey, Grup ve Kitle Açısından Psikolojinin Toplumsal ve Kültürel Boyutları (s. 303-475). Genel bir ‘Bibliyografya’ ile de sonlanır (s. 477-495). Biz, bu yazıda, eserin ağırlıklı olarak Birinci Kitabını değerlendirmeye çalışacağız.

Yazarın ‘Önsöz’ünde belirttiği üzere, eser, “Ankara İktisadi ve Ticari İlimler Akademisinde okutmakta bulunduğu[...] sosyoloji dersi ile aynı Akademiye bağlı Muğla İşletmecilik Yüksek Okulu ve Gazetecilik ve Halkla İlişkiler Yüksek Okulunda verdiği[...] Sosyal Psikoloji derslerine ait notlardan derlenmiştir.” (s. iii). Yazar, mütevazı bir biçimde, çalışmasını, ‘yalnızca geliştirilmeye muhtaç bir derleme ve elkitabı taslağı düzeyine ulaşabildiği’ni ümit etmektedir. Eserin sonraki baskılarında yazar, bu düşüncesine uygun olarak, kitabına bazı eklemeler de yapmıştır. Örneğin yazar Ağustos-Aralık 1981 arasında, eseri üzerinde çalışarak, eserin önceki baskılarında olmayan “Yabancılaşma” başlıklı yeni bir bölüm kaleme almıştır (bu kısım, Adım Yayıncılık tarafından yayınlanan nüshanın 281-323 sayfaları arasında yer almaktadır).

“Sosyolojiye Giriş” başlıklı birinci kitap, her bir bölüm kendi altında birden fazla kısma ayrılmak suretiyle toplam 4 ana bölümden oluşuyor. Birinci bölüm genel olarak ‘sosyolojinin doğuşu ve gelişimi’ konusuna ayrılmış

¹² Eserle ilgili eleştirel bir yazı için bkz. İsmail Doğan, “Üniversite Ders Kitaplarında Etik Sorunu ve Bir Örnek: Sosyolojiye Giriş”, *Toplum ve Bilim*, 2003, sy. 97, s. 325-343.

¹³ Bu eserle ilgili verilen sayfa numaraları, aksi bir açıklama olmadığı sürece, eserin 1978 tarihli baskısı için geçerlidir.

durumda (s. 1-100). Burada sosyolojinin toplumsal felsefeden farklılaşması Saint-Simon, Proudhon, Comte, Marx, Durkheim ve Weber gibi isimler üzerinden gidilerek ele alınıyor. Çağdaş sosyolojideki gelişmeler ise Talcott Parsons, Robert K. Merton ve C. Wright Mills gibi isimler değerlendirilerek işleniyor. Böylelikle sosyolojiyle yeni tanışan öğrenci ya da okur, sosyolojinin tarihine, kurucularına, klasiklerine ve çağdaş temsilcilerine ilişkin doyurucu bir bilgiye ulaşabiliyor. Eserin, sosyolojiyle ilgisi belki de yalnızca üniversitede aldıkları 'sosyolojiye giriş' başlıklı tek bir dersle sınırlı kalacak öğrenciler için kaleme alınmış olduğu hatırlanacak olursa, yazarın bu tercihinin son derece işlevsel olduğunu söyleyebiliriz. Ayrıca özetleme ve değerlendirmelerin faydalı oldukları kadar belli bir derinliğe sahip olduklarını da ifade edebiliriz. Amerikan sosyolojisi ve Gurvitch'den bahsedilen kısımlar güzel bir derleme ve özetleme niteliği taşıyorlar.

Bu bölüm altında Türk sosyoloji tarihinden de bir bahis açılmış olmakla birlikte, Avrupa ve Amerika'daki sosyoloji tecrübesine ayrılan bahis yanında oldukça az yer verildiği görülüyor. Bu kısımda da yalnızca Gökalp ile M. Belik Kıray'dan bahsedilmesi Türk sosyolojisi açısından ciddi bir eksiklik oluşturuyor.

İkinci bölüm, sosyolojinin konusunu, sosyolojinin diğer sosyal bilimlerle ilişkisini ve sosyolojinin alt dallarını ele alıyor (s. 101-184). Hayli kapsamlı bir bölüm niteliği taşıyor.

Üçüncü bölümde, sosyolojinin temel kavramları ve yöntemi değerlendiriliyor (s. 185-283). Bu bölümde sosyolojide kullanılan yöntemler, toplumsal değişme, toplumsal farklılaşma, toplumsal tabakalaşma, toplumsal hareketlilik, nüfus, aile, sosyalleşme gibi bazı kavram ve konular ele alınmış. Yazar; sosyal grup, statü, rol gibi kavramların sunumunu ise, eserin "Birey, Grup ve Kitle Açısından Psikolojinin Toplumsal ve Kültürel Boyutları" başlıklı ikinci kitabı içerisinde yapmayı tercih etmiş (örneğin sosyal grup için bkz. s. 397-411). Bu yönüyle de, diğer giriş kitapları arasında özgün bir yere sahip. Yöntem ile araştırma teknikleri kavramlarını birbirinden ayırıştırarak vermesi takdir edilmesi gereken bir dikkat göstergesi. Ancak aynı ölçüde, kavramların net bir tanımının yapıldığını ya da kuşatıcı bir tarzda işlendiğini

söyleyemiyoruz. Konu belli bir biçimde anlatılıyor, ancak sonuçta ortaya bir tanım çıkmıyor.

Son bir şey de, eserin dili ve üslubuyla ilgili söylememiz gerekiyor. Eser, dil ve üslup açısından son derece güzel. Akıcı ve anlaşılır bir Türkçe kullanılmış. Eserin iç organizasyonu gayet derli toplu, sistematik ve fonksiyonel. Hatta sonraki baskılarda, kitaptan faydalanmayı artırmak için olsa gerek, yazar, metin içerisine ara başlıklar koymuş.

Topçu, Nurettin, *Sosyoloji*, İstanbul: Dergah Yay., 2001, 198 s.

İlk baskısı 1952 yılında yapılan bu ders kitabı,¹⁴ aslen, liselerde okutulmak üzere hazırlanmıştır. Kitap toplam 12 bölüm ve 'Okunacak Eserler' başlıklı iki sayfalık bir bölümden oluşuyor.

Yazar eserine sosyal olayların özelliklerini, toplum ve birey ilişkilerini, sosyolojinin insana neler kazandırdığını ve sosyolojide kullanılan yöntemleri işlediği 'Sosyal Gerçeklik' başlıklı bölümle başlıyor. İkinci, üçüncü, dördüncü ve beşinci bölümlerde morfolojik bakımdan toplumların gelişimi ele alınmıştır. Durkheim'ın çerçevesine uygun olarak şekillenen bu bölümlerde, sırasıyla, klan, boy, siterler ve millet (ulus) gibi toplum türleri iktisadî, siyasî ve dinî açılarından işleniyor. Devlet konusunun ele alındığı altıncı bölümde, liberal, sosyalist, faşist ve komünist devlet tipleri işleniyor. Ayrıca laiklik ve demokrasi kavramları da işleniyor. Yedinci bölümde din, sekizinci bölümde aile, dokuzuncu bölümde ahlak konuları ve kurumları işleniyor. Onuncu bölüm iktisadî faaliyetlerin çağdaş toplumda kazandığı öneme ayrılmıştır ve üretim, işbölümü, iktisadî teşkilatlanmalar ve -fiyat, değer, mülkiyet gibi- bazı iktisadî kavramlar ele alınmıştır. 'Medeniyet ve Kültür' başlıklı onbirinci bölümde ilim ve güzel sanatlar konuları işleniyor. Onikinci bölüm ise, gerçek hakikat ve değer kavramlarına ayrılmıştır.

¹⁴ Kitabı Nurettin Topçu'nun 'Bütün Eserleri' dizisinin 17. kitabı olarak yayına hazırlayanların kaleme aldığı 'Sunuş' yazısından öğrendiğimize göre, eser son baskısı 1984 yılında olmak üzere toplam 14 baskı yapmıştır. Dergah Yayınları tarafından yayınlanan eser, kitabın 1971 tarihli baskısı esas alınarak hazırlanmıştır.

Ülken, Hilmi Ziya, *Sosyoloji, İstanbul: Remzi Kitabevi, 1943, 288 s.*

Eser 1930-1932 yılları arasında, yazarın, Galatasaray Lisesi'nde vermiş olduğu derslerden oluşuyor. "İkinci Basılışa Önsöz"de yazar tarafından belirtildiğine göre, ilk baskısında¹⁵ yalnızca 'içtimaî morfoloji'den bahsedilmekte ve 'içtimaî fizyoloji'ye hiç yer verilmemişti. 1943 tarihli bu baskısında ise, esere iktisat, hukuk, ahlak, ideoloji bölümleri dâhil edilmiş.

Zimmerman, Carle C., *Yeni Sosyoloji Dersleri*, çev. Amiran Kurtkan, İstanbul: İÜ İktisat Fakültesi Yay., 1964, xii+390 s.

1963-1964 öğretim yılında Türkiye'de bulunan ve İÜ İktisat Fakültesi'nde dersler veren Zimmerman'ın eseri, "Giriş" bölümünde yer alan "Derslerimizde bu meselelere daha teferruatlı olarak gireceğim. Burada onlara sadece işaret ediyorum. Programın ileri safhalarında bu karışık problemlerle yapacağım mücadelelerde bu ve buna benzer hususlarda müsamahanızı rica ederim." (s. 7) şeklindeki ifadelerinden anlaşıldığı kadarıyla, verdiği ders için hazırlamış olduğu ders notlarının tercümesinden oluşuyor.

'Giriş' bölümüyle birlikte toplam 19 bahsi içeren 4 temel kısımdan oluşan eser, 1960'ların başında, sosyal bilimlerde meydana gelen değişimleri ve XIX. yüzyıl sosyolojisinden farklılaşmaları görmek açısından faydalı ve işlevsel bir ders kitabı. 1990'ların ikinci yarısında *Sosyal Bilimleri Açın: Gulbenkian Komisyonu Raporu* ile tekrardan gündeme gelen tartışmaların belki de ilk örneklerinden birisidir Zimmerman'ın çalışması. Yeni dönemde sosyolojinin nasıl bir hal alacağı ya da almakta olduğu, geçmiş dönemin hâkim sosyoloji anlayışıyla karşılaştırmalı bir biçimde ele alınıyor. Bu yönüyle de eser, sosyolojiye giriş kitaplarının alışageldik (belki de 'olması gerekli' diyebileceğimiz) alanı ya da disiplini tanıtmaya amacından ziyade sosyal bilimlerdeki gelişmeleri, değişimleri ve tartışmaları felsefî bir üslupla sunan bir çalışma özelliği taşıyor.

¹⁵ Eserin başında yer alan 'Birinci Basılışa Önsöz' başlıklı yazının sonunda verilen tarih 1931'dir (s. 10).

Kitabın başlığından başlayarak her bir kısım ve bölüm başlığı da bu durumu gözler önüne seriyor. Örneğin birinci kısmın başlığı “Yeni Teori”. Bu kısımda yer alan ilk bölüm, inkılâp türlerinden bahsediyor ve XX. yüzyılın öne çıkan özelliklerini gözler önüne sermeye çalışıyor. Ardından da sosyoloji alanında ortaya çıkan çağdaş akımları ele alıyor. Bu bahiste, yazarın Arnold J. Toynbee ve P. A. Sorokin gibi isimleri önemseydiğini anlıyoruz. İkinci bahiste ise, ‘değişme sosyolojisi’ olarak adlandırdığı ve ‘statik’ olarak değerlendirdiği XIX. yüzyıl sosyolojisinden farklılaşan ‘dinamik’ XX. yüzyıl sosyolojisine duyulan ihtiyaçtan söz ediyor. Üçüncü bahiste, yazar, kitabının ana bölümlerini özetliyor. Devam eden bölümlerde de, bu plana uygun olarak belirlediği başlıkları işleme sürdürüyor.

Kitaba genel olarak baktığımızda Zimmerman’ın doğa bilimlerinde meydana gelen gelişmeleri yakından takip ettiği ve sosyolojik teoriye olan etkisi bakımından önemseydiği anlaşılıyor. “Karbon 14’le Tarih Tesbitinin Sosyal Değişme Teorisine Etkisi” başlıklı altıncı bahis bu ilginin bir göstergesi olarak değerlendirilebilir.

Kuramsal düzeyde meydana gelen tartışmalar özetlendikten ve değerlendirildikten sonra, ikinci kısmı oluşturan yedinci, sekizinci, dokuzuncu ve onuncu bahislerde, *yeni dönemde* ortaya çıkan liderlik anlayışının ve yeni aydın sınıfının ortaya çıkışı ve gelişimi ele alınıyor.

“Yeni Aile Sistemi” başlığını taşıyan üçüncü kısmı oluşturan 11., 12., 13. ve 14. bahislerde aile sisteminde meydana gelen değişimler ve ortaya çıkan yeni aile tipinin temel özellikleri irdeleniyor.

Dördüncü kısım ‘Yeni Topluluk Şekli’ başlığını taşıyor ve temelde köy topluluğunun yapısı ve özellikleri şehir topluluğu ile mukayeseli bir biçimde sunuluyor. Bu kısmın konularının Türkiye merkezli tartışıldığını da ifade edelim. Özellikle 17. ve 18. bahisler, bütünüyle Türk köy topluluklarının analizine ayrılmış durumdadır. 17. bahis “An’anevi Ziraat Köyü (Türk Köy Cemaatine Ait İzahlar)” başlığını taşıyor ve Türk köyünün genel özellikleri ve tipleri ele alınıyor. 18. ve son bahiste ise, Türk köy hayatının ıslahına yönelik öneriler sunuluyor.

Yeni Sosyoloji Dersleri, 1945 sonrasında sosyal bilimler alanında ortaya çıkan tartışmaları bütün boyutlarıyla ve mükemmel bir kuşatıcılıkla sunmuyor,

ancak sosyolojide yaşanmaya başlayan dönüşümlerden Türk sosyal bilim çevrelerini erken bir tarihte haberdar etmesi açısından önemli. Bugünden bakıldığında da, 1960'ların başında Türkiye'deki sosyoloji ve sosyal bilim eğitiminin geldiği durumu anlamak açısından da önemli bir kaynak eser olma özelliği taşıyor.

IV

Türkçe'de yayınlanmış telif ve tercüme sosyolojiye giriş kitaplarının bibliyografik bir değerlendirmesini yapmayı amaçladığımız yazımızda, yayınlanmış tüm eserleri ele aldığımız iddiasında değiliz elbette. Bunu yapmaya çalıştık, ancak yine de eksiklerimizin kaldığını farkındayız. Farkında olduklarımız, künyelerine ulaşmakla birlikte kendilerini bizzat inceleme imkânı bulamadığımız yayınlardır: Örneğin Hamide Topçuoğlu'nun, Önal Sayın'ın, Kazım Nami Duru'nun, R. König'in çalışmaları gibi. Yayınlanmış olmakla birlikte bilgisine ulaşamadığımız eserler de söz konusu olabilir. İlerleyen zamanda bu konuda yapılacak yayınların, bu eksiklerimizi gidermede faydalı olacağı muhakkaktır.

Burada incelemeye çalıştığımız eserlerden hareketle, konu ile ilgili olarak belli sonuçlara varmak mümkün olmaktadır:

1. Türkçe'de yayınlanmış sosyolojiye giriş kitapları, büyük ölçüde dersler için hazırlanan notların derlenmesinden oluşmuş eserlerdir. Bu durum, özellikle telif eserler için geçerlidir. Bu tespit, bir iki istisnası bulunmakla birlikte, Türkiye'de ders vermek üzere bulunan yabancı akademisyenlerin kitapları için de geçerlidir. Yabancı dilden özellikle tercüme edilen eserlerin ise, profesyonel bir hazırlığın ve çalışmanın ürünü oldukları her bakımdan kendini hissettiriyor.
2. Buna bağlı olarak kitapların planlanması müfredata paralellik arz ediyor. Bunun yanı sıra, kitapların muhtevası dersi veren hocaların özel ilgilerini ve çalışma konularını yansıtır nitelikler de taşıyor. Hatta konu ile doğrudan alakası olmayan fakat hocanın –aynı zamanda yazarın- özel ilgisini çeken konular da kitapların bir bölümünü oluşturuyor ya da

kitabın bölümleri içerisinde bu özel ilgilerden sıklıkla bahsediliyor. Sosyolojiye giriş kitabı kaleme alan hocalarımızın, ders verdikleri kurumun özel ihtiyaçlarını da derslerinde –dolayısıyla da kitaplarında– gözetmeleri de genelde karşılaşılan bir durum olarak karşımıza çıkıyor.

3. Eserler incelendiğinde, birkaç istisna dışında hemen tüm telif kitaplarının belli bir sistem, yöntem ve bakış açısından yoksun olarak kaleme alındığı anlaşılıyor. Konuların işlenmesinden yazarın nasıl bir toplum ve nasıl bir sosyoloji anlayışına sahip olduğu konusunda bir fikre ulaşmak çok zor. Zorluğu yaratan perspektif yoksunluğu, aynı zamanda konuların işlenişinde okuyucuyu iki arada bir derede bırakan, kafasını karıştıran bir üslup ve kendine özgü sosyolojik bir dil yaratıyor. Başka bir deyişle, sosyolojiye giriş kitaplarında karşımıza çıkan kapalı anlatımların, anlatılanlardan bir şey anlayamama ve okuyucu iki arada bir derede bırakma durumlarının da bu zorluktan kaynaklanma olasılığı yüksektir. Yukarıda bahsedilen kuşatıcı bir perspektiften yoksun olma, aynı zamanda eserde bir dağınıklık da oluşturuyor. Aynı kitap içinde birbirinden farklı yaklaşımlarla ele alınmış konulara, kavramlara ve hatta aynı kavram veya konuların farklı yaklaşımlar doğrultusunda peş peşe işlendiğini görebiliyoruz. Kitabın bütünü ve yazarın sosyolojik anlayışı, ne olduğu açıklanmamış ve açıklanamayacak eklektik bir sosyoloji anlayışına varma tehlikesi barındırıyor. Kargaşa şeklinde tezahür eden bu eklektisizm, aslında, okuyucunun/öğrencinin de kafasını karıştııyor. Tercüme eserlerin telif eserlere en avantajlı oldukları nokta da burasıdır. Zira o kitapların, belli bir sosyoloji anlayışının temel alınarak kurgulanmış oldukları her kavram ve konunun işlenişinde kendini hissettiriyor. Bu da gerek eserin iç planlaması ve gerekse de konuların işlenişinde belli bir uyum yaratıyor. Eserlerin net ve basit bir anlatım seçmeleri de yine bu özellikleriyle alakalı olsa gerektir.
4. Telif eserlerde sıklıkla karşılaşılan noktalardan bir tanesi de, eserlerin çoğunun eğitimbilim prensiplerini dikkate alarak yazılmadığıdır. O nedenle de, özelden sosyoloji, genelde ilgili tüm disiplinlerin öğrencilerinin ve okuyucunun sosyolojiye ilişkin bazı şeyleri ilk olarak kendisinden öğrenecekleri, disipline girecekleri kapıyı açacak bu kitaplarda; onların işlerini zorlaştıracak, kafalarını karıştıracak ve belki de sosyoloji ile sıcak

bir ilişki kurmalarına engel olacak bir üslup tercih edilmiştir. Yazar, sosyoloji öğrencisinin öğrenmesi gereken noktaları yalnızca kendi ilgisini dikkate alarak kaleme alıyor ve o doğrultuda açıklamalar yapıyor. Yazarın vardığı ve ifade ettiği sonuçların muhatabının, sosyolojiyle ilgisi henüz yeni dolayısıyla belli kavram ve konulara vukufiyeti sınırlı olma ihtimali yüksek birisinin olduğu ve dolayısıyla da ona uygun bir üslup ve seviye tutturması gerektiği ihmal ediliyor. Bu yönüyle sosyolojiye giriş kitaplarının pek çoğu, öğrenciyi bilgilendirici değil, konu ile ilgili belli bir fikre/yorumu/yargıya varmasını sağlamaya dönüktür. Alt yapıdaki eksikliklerin ise, bu durumda, bilinçli bir sosyoloji yorumuna varmayı değil, ezberciliğe dayalı bir mukallitliği beraberinde getireceği de muhakkaktır.

5. Yine bu pedagojik eğilimleri dikkate almayan yaklaşımın bir sonucu olarak, yazarlar konuları belli şeyleri okuyucunun bildiğini varsayarak açıklama yoluna gidiyorlar. Bu da, konunun okuyucu nezdinde kapalı, içine nüfuz edilemeyen ve muğlak bir şey olarak kalmasına sebebiyet veriyor. Muhtemelen bu ve yukarıdaki problemler, eserin asıl olarak ders notu veya derste anlatılanların kitaba dönüştürülmesi şeklinde hazırlanmasından kaynaklanıyor. Ancak derste –yani konuşma ortamında– bu kapalılıkların giderilmesine imkân varken yazılı ortamda ek bir kılavuza ihtiyaç duyulacağı ve bunun da pek de mümkün olamayacağı ihmal ediliyor.
6. Tercüme eserlerde konu ile ilgili yapılmış gerek kendi ülkelerinde ve gerekse de ait olunan sosyolojik ve kültürel gelenek içerisindeki tüm araştırmaların verilerinden ve sonuçlarından başarıyla yararlandığı görülüyor. Eserlerin yeni baskılarında da özellikle bu türden konuların sürekli güncellenmeye özen gösterildiği de gözleniyor. Fakat telif sosyolojiye giriş eserlerinde Türkiye'ye özgü özelliklerden yeterince bahsedilmemesi, konuların ve kavramların Türkiye'den örneklerle somutlaştırılarak anlatılamaması durumuyla sıklıkla karşılaşıyoruz. Bu sınırlılıklardan kurtulmuş eser sayısı son derece az. Fakat son dönemlerde yazılan eserlerde bu konuya verilen önemin arttığını gözlemlemek de memnuniyet vericidir.

7. Türkçe'de yayınlanan sosyolojiye giriş kitapları, kaynak ve ait olduğu gelenek itibariyle Türkiye'nin yaşadığı serüvene bağlı olarak da farklılıklar arz ediyor. Gerek tercüme eserlerde ve gerekse de telif eserlerde bu durumu gözlemlemek mümkün. Cumhuriyetin ilk yıllarında kaleme alınmış sosyoloji kitaplarında yoğun bir Fransız sosyolojisinin ve tabii ki Durkheim sosyoloji geleneğinin etkisi gözlenirken, 1940'lı ve 1950'li yıllardan itibaren bu etki Almanya'dan gelen hocalara yerini bırakır. 1960 sonrasında ise ABD'deki sosyoloji anlayışının etkisi ders kitaplarının gerek planlanmasında ve gerekse de konuların işlenişinde kendisini hissettirir. Sosyolojiye giriş kitaplarının, yalnızca, etkilendikleri coğrafyalar ve sosyolojik gelenekler bağlamında incelenmesinin ise sosyolojimiz açısından faydalı sonuçlar doğuracak bir çalışma olacağı muhakkaktır.